

Spatial Analysis of Entrepreneurship-Based Ecotourism Development in Rural Settlements of Kohgiluyeh and Boyer-Ahmad Province

AliAskar Vahidi Rad¹, Davood Mahdavi² , Asghar Norouzi³

- 1. PhD Graduate, Department of Geography, Law & Social Sciences Faculty, Payame Noor University, Tehran, Iran. E: aliaskarvahidirad@student.pnu.ac.ir
- 2. Assistant Professor, Department of Geography Education, Humanities and Social Sciences Faculty, Farhangian University, Tehran, Iran. E: d.mahdavi@cfu.ac.ir
- 3. Associate Professor, Department of Geography, Law & Social Sciences Faculty, Payame Noor University, Tehran, Iran. E: a.norouzi@pnu.ac.ir

ARTICLE INFO

Keywords

Ecotourism
Spatial Analysis
Entrepreneurship
Kohgiluyeh and Boyer-Ahmad, MARCOS
MEREK Models

ABSTRACT

Today, ecotourism with an entrepreneurial approach is an emerging and expanding trend globally, on the one hand, targeting sustainable development and environmental protection, and on the other hand, creating new economic opportunities in the field of tourism and being used as a business model in local communities and rural areas. Therefore, it can provide an appropriate and suitable response for the rural areas of Kohgiluyeh and Boyer-Ahmad provinces that face challenges such as unemployment, poverty, migration, environmental instability, etc. therefore, this research aims to spatially analyze entrepreneurial ecotourism indicators in rural settlements. This descriptive-analytical research was conducted using library studies and field surveys in 14 ecotourism villages of the province, and the data were analyzed using Marcus and Merck multi-criteria decision-making models and geographic information systems. The results showed that the average of all ecotourism dimensions is less than the theoretical average of 3, which indicates an unfavorable state of ecotourism development; in particular, the indicators of "support from government institutions" (2.68) and "technical infrastructure" (2.62) have the greatest weakness. Spatial analysis also indicates a significant difference between villages, such that Darreh Shahniz has the highest score due to accessibility and appropriate infrastructure, and Maymand has the lowest score due to geographical isolation and lack of support. Overall, the need for planning based on spatial justice, strengthening local institutions, investing in education and infrastructure, and developing local community participation to transform natural and cultural potentials into sustainable economic opportunities is evident.

Article History:

Received:

04 Jul 2025

Received in revised form:

28 Jan 2026

Accepted:

13 Feb 2026

Available online:

20 Feb 2026

Citation:, Asemani Kenari, H. & Jafari, A. (2026). An Examination and Analysis of the Reciprocal Political Actions of the Iranian and Turkish Governments Toward the Kurds in the Contemporary Era. *Journal of Geography*, 23 (87), 127- 145.

 <http://doi.org/10.22034/jiga.2026.2070557.1442>

© The Author (s).

Publisher: Iranian Geographical Associati This is an open

access article under the CC BY NC license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>)

Extended Abstract

Introduction

In developing countries, rural areas face challenges such as unemployment, poverty, and migration—issues that highlight the inefficiency of traditional development approaches. In this context, entrepreneurship-oriented ecotourism has emerged as a modern and sustainable strategy that leverages natural and cultural attractions while emphasizing environmental conservation, community participation, and economic empowerment. The integration of ecotourism and entrepreneurship plays a key role in revitalizing local economies by creating employment opportunities, increasing income, and reducing migration. Kohgiluyeh and Boyer-Ahmad Province, with its high unemployment rate and predominantly rural population, exemplifies the need for this strategy. This research novelly integrates entrepreneurship-oriented ecotourism with spatial analysis to propose practical solutions aimed at overcoming these challenges, enhancing local participation, and promoting spatial justice. Accordingly, the study seeks to address the following core questions: 1-What is the status of entrepreneurship-oriented ecotourism components in rural settlements of the province? 2-What is the spatial pattern of entrepreneurship-oriented ecotourism development in the rural settlements of the province?

Methodology

This applied, quantitative study analyzes the spatial dimensions and indicators of entrepreneurship-oriented ecotourism in the rural areas of Kohgiluyeh and Boyer-Ahmad Province. Using a descriptive-analytical and correlational survey design, data were collected through library research, interviews, questionnaires, and software-based analysis. The statistical population consisted of 2,167 households across 14 ecotourism-capable villages. From this population, 281 households were selected using stratified random sampling. Data collection relied on a researcher-designed questionnaire comprising 109 items, the validity of which was confirmed by experts, and its reliability was established through a Cronbach's alpha coefficient of 0.83. Ecotourism indicators were classified into six dimensions: economic, socio-cultural, environmental, institutional-managerial, infrastructural-technical, and individual-psychological. Data analysis was conducted in both descriptive and inferential stages, utilizing MCDM techniques, including the MARCOS and MEREC models. The province was selected as a case study due to its rich ecotourism potential and persistent developmental constraints.

Results and Discussion

Descriptive analysis of the host community revealed that most respondents were from the village of Deil, while the fewest were from Tang-e-Tamradi. The majority of respondents were male, married, and aged between 26 and 35 years. Most were employed in the service sector, followed by agriculture and industry. Regarding the dimensions of ecotourism development, the individual-psychological dimension achieved the highest score (2.80), whereas the infrastructural-technical dimension recorded the lowest (2.62). Spatial analysis using the MARCOS and MEREC models indicated that the village of Darreh Shahniz, benefiting from rich natural attractions, accessibility, and relatively strong infrastructure, ranked highest across all dimensions. In contrast, the village of Meymand ranked lowest due to its remoteness and weak institutional support. In most villages, average indicator scores remained below the benchmark value of 3, reflecting underdeveloped ecotourism capacity. The weakest indicators were “access to financial resources” and “product marketing” in Tang-e-Tamradi, while the strongest indicator was “transportation infrastructure development” in Darreh Shahniz. Overall, the findings indicate an unsatisfactory and unstable condition for entrepreneurship-oriented ecotourism development in the region, although some villages—particularly Darreh Shahniz, Deil, and Sarbisheh—demonstrate relatively more favorable conditions.

Conclusion

This study conceptualizes ecotourism from an entrepreneurial perspective as a novel and viable strategy for sustainable rural development. By leveraging local capacities and fostering community participation, this approach can promote economic diversification, population retention, and the sustainable utilization of natural resources. The proposed model is particularly well suited to the culturally and environmentally rich context of Kohgiluyeh and Boyer-Ahmad Province. However, the findings reveal that entrepreneurship-oriented ecotourism in the region faces structural and systemic challenges, including inadequate infrastructure, limited training opportunities, weak institutional support, and restricted access to financial resources. The consistently low indicator scores (below 3 on a five-point scale) reflect these limitations. To address these challenges, the study recommends strategies including equitable infrastructure provision, strengthening local institutions, targeted capacity-building programs and etc.... These measures aim to facilitate a transition from subsistence-based ecotourism to an entrepreneurial model centered on innovation, public participation, and the integration of nature, economy, and culture.

capacities, and establishing inter-agency coordination are essential to ensure that Tehran's fringe development policies achieve their true role as a key tool for securing urban quality of life and environmental protection.

Funding

There is no funding support.

Authors' Contribution

All of the authors approved the content of the manuscript and agreed on all aspects of the work.

Conflict of Interest

Authors declared no conflict of interest.

Acknowledgments

We are grateful to all the scientific consultants of this paper.

References

- 1) Abbasi, M. J., Sajjadi, Z., Abdollahi, A., & Razavian, M. T. (2020). Explaining the factors affecting rural tourism entrepreneurship development in Iran. *Tourism Management Studies*, 15(52), 1–26. <https://doi.org/10.22054/tms.2020.46417.2204> [In Persian]
- 2) Afrakhteh, H. (2020). Structural essentials for development in Iran's rural areas. Tehran: Ghoms Publishing. [In Persian]
- 3) Afrakhteh, H. (2022). The role of institutions in knowledge creation and economic innovation from a relational paradigm perspective. *Spatial Economics and Rural Development*, 11(3), 1–18. <https://doi.org/20.1001.1.23222131.1401.11.41.1.8> [In Persian]
- 4) Alam Beigi, A., Bamadi, M., Faham, E., & Babazadeh, E. (2021). Differentiating levels of entrepreneurial optimism among local poultry business owners. *Iranian Journal of Agricultural Extension and Education Sciences*, 17(2), 47–62. https://www.iaeej.ir/article_141939.html?lang=en [In Persian]
- 5) Anabestani, A. A., Moeini, A., & Faal Jalali, A. (2021). Spatial analysis of employment generation and rural entrepreneurship credit programs in Razavi Khorasan Province. *Spatial Economics and Rural Development*, 10(35), 43–68. <http://serd.khu.ac.ir/article-1-3668-fa.html> [In Persian]
- 6) Anabestani, A. A., Zolfaghari, M., & Tavakolinia, J. (2023). Analyzing the impact of the smart village approach on the sustainability of settlements in Piranshahr (case study: Villages around Tehran metropolitan area). *Spatial Economics and Rural Development*, 12(46), 39–64. <https://doi.org/10.61186/serd.12.46.1> [In Persian]
- 7) Azizi, S., Eftekhari, A. R., Pourtaheri, M., & Sadeghi Saghdal, H. (2024). Spatial analysis of tourism clusters with emphasis on small rural. (case study: Region 9 of spatial planning). *Territorial Planning Journal*, 16(1), 69–86. <https://doi.org/10.22059/jtcp.2023.366513.670412> [In Persian]
- 8) Bamzar, S. A. S., Eftekhari, A. R., & Ghorbani, R. (2024). Exploring barriers to entrepreneurial destination planning: A case study of rural areas in Kohgiluyeh and Boyer-Ahmad Province. *Rural Research*, 15(4), 67–84. <https://doi.org/10.22059/jrur.2025.378310.1958> [In Persian]
- 9) Cultural Heritage, Handicrafts and Tourism Organization of Kohgiluyeh and Boyer-Ahmad Province. (2023). Statistical yearbook. Tehran: Ministry of Culture and Islamic Guidance. <https://www.mcth.ir/documents/EntryId/79> [In Persian]
- 10) Das, M., & Chatterjee, B. (2015). Ecotourism: A panacea or a predicament? *Tourism Management Perspectives*, 14, 3–16. <https://doi.org/10.1016/j.tmp.2015.01.002>
- 11) Demkova, M., Sharma, S., Mishra, P.K., Dahal, D.R., Pachura, A., Herman, G.V., Kostilnikova, K., Kolesárová, J. & Matlovicova, K. (2022). Potential for sustainable development of rural communities by community-based ecotourism. *GeoJournal of Tourism and Geosites*, 43(3), 964–975. <https://doi.org/10.30892/gtg.43316-910>
- 12) Ebrahimi Fini, F., Ramziari, H., & Kalantari, K. (2021). Analysis of challenges and the role of NGOs in the development of ecotourism in rural areas. *Tourism and Development*, 10(2), 201–204. <https://doi.org/10.22034/JTD.2020.232105.2039> [In Persian]
- 13) Ebrahimpour Lanbaran, A., Ziyari, K., Hatami Nejad, H., & Pourahmad, A. (2020). A proposed algorithm to identify the position of a tourism destination in the life cycle. *Urban Tourism Journal*, 7(1), 17–35. <https://doi.org/10.22059/jut.2018.260599.503> [In Persian]

- 14) Harbiankova, A., & Gertsberg, L. (2022). Information model for sustainable rural development. *Energies*, 15(11), 1–15. <https://doi.org/10.3390/en15114009>
- 15) Jahantigh, H., Anabastani, A. A., Mir Lotfi, M. R., and Kharazmi, O. A. (2021). Spatial analysis of creative village formation indices in rural settlements. *Spatial Planning*, 11(1), 87–114. <https://doi.org/10.22108/sppl.2020.123383.1505> [In Persian]
- 16) Karami, A. & Aliyari, N. (2021). Identifying factors affecting entrepreneurship in rural areas of Shiraz city. *Spatial Economics and Rural Development*, 10(35), 195-212. <https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.23222131.1400.10.35.9.7> [In Persian]
- 17) Khalili, S., Moridsadat, P., & Soltaninejad, H. (2020). Toward sustainable rural ecotourism evolution. *Geography, Environment, Sustainability*, 13(3), 39–48. <https://doi.org/10.24057/2071-9388-2019-133>
- 18) Kline, C., Hoa, H., Aldeman, D., W.Keleckley, j., & Gray, s. (2014). A spatial analysis of tourism and entrepreneurship. *Tourism Planning & Development*, 11(3), 305–316. <https://doi.org/10.1080/21568316.2014.890127>
- 19) Moradi, H., Poursaeed, A. R., Vahedi, M., & Arayesh, M. B. (2020). Designing a rural ecotourism development model. *Tourism and Development*, 9(1), 25–46. <https://doi.org/10.22034/jtd.2019.188908.1758> [In Persian]
- 20) Moradi, M., Bahadurani, Batoul; Z., M., & Akbaregli, F. (2022). Spatial explanation of tourism clusters. *Geographic Studies of Arid Regions*, 13(50), 17–39. <https://doi.org/10.22034/jargs.2023.373969.0> [In Persian]
- 21) Mousavi, M. N., & Hekmatnia, H. (2021). Application of models in geography. Tehran: Elm-e Nowin Publications. [In Persian]
- 22) Norouzzadeh, A., Vazifeh Demirchi, Q. (2022). Presenting the Ecotourism Model with an Emphasis on Entrepreneurship and Sustainable Rural Employment with a Mixed Approach. *Journal of Studies in Entrepreneurship and Sustainable Agricultural Development*, 9 (4), 109-128. DOI: [10.22069/jead.2022.20500.1630](https://doi.org/10.22069/jead.2022.20500.1630)[In Persian]
- 23) Sajasi Qeydari, H., Eftekhari, A. R., & Mahdavi, D. (2016). Sustainable tourism entrepreneurship development with emphasis on rural areas. Tehran: SAMT. <https://samt.ac.ir/fa/book/651/> [In Persian]
- 24) Statistical Center of Iran. (2023). Detailed results of the national population and housing census. <https://src.ac.ir/> [In Persian]
- 25) Tayyebnia, S. H., Paydar, A., & Pourjoupari, M. (2026). Spatial analysis of the impacts of ecotourism lodges. *Economic Geography Research*, e717722. <https://doi.org/10.30470/jegr.2024.2034564.1196> [In Persian]
- 26) Thompson, B. S. (2022). Ecotourism anywhere? *Tourism Management*, 92, 104568. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2022.104568>
- 27) Vahidi Rad, A. A., Mahdavi, D., Norouzi, A., & Firuznia, Gh. (2024). Analysis of ecotourism indicators. *Village and Sustainable Spatial Development*, 5(4), 159–183. <https://doi.org/10.22077/vssd.2024.7873.1262> [In Persian]
- 28) Vergara Romero, A., Durán-Román, J.L., JIMBER-DEL RIO, J.A. & Collado-González J. C. (2025). Business management of sustainable destinations. *Humanities & Social Sciences Communications*, 12, 817. <https://doi.org/10.1057/s41599-025-05149-4>
- 29) World Tourism Organization. (2019). Ecotourism and protected areas. <http://sdt.unwto.org/en/content/ecotourism-and-protected-areas>
- 30) World Tourism Organization. (2019). Ecotourism and protected areas. <http://sdt.unwto.org/en/content/ecotourism-and-protected-areas>.
- 31) Zahmatkesh Momtaz, J., Afrakhteh, H., Riahi, V., & Ghadiri Masoom, M. (2023). Modeling institutional factors affecting entrepreneurship. *Spatial Economics and Rural Development*, 12(46), 1–20. <https://doi.org/10.61186/serd.12.46.1> [Persian]

تحلیل فضایی توسعه بوم‌گردی کارآفرینی محور در سکونتگاه‌های روستایی استان کهگیلویه و

بویراحمد

علی عسکر وحیدی^۱، داوود مهدوی^۲، اصغر نوروزی^۳

۱. دانش‌آموخته دکتری گروه جغرافیا، دانشکده حقوق و علوم اجتماعی، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران. aliaskarvahidirad@student.pnu.ac.ir
۲. استادیار گروه آموزش جغرافیا، دانشکده علوم انسانی و اجتماعی، دانشگاه فرهنگیان، تهران، ایران. (نویسنده مسئول) d.mahdavi@cfu.ac.ir
۳. دانشیار گروه جغرافیا، دانشکده حقوق و علوم اجتماعی، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران. a.norouzi@pnu.ac.ir

اطلاعات مقاله

چکیده

واژگان کلیدی:

بوم‌گردی
تحلیل فضایی
کارآفرینی
کهگیلویه و بویراحمد
مدل مارکوس و مرک

امروزه بوم‌گردی با رویکرد کارآفرینی به‌عنوان یک روند نوظهور و در حال گسترش در سطح جهانی است. این روند از یک‌سو توسعه پایدار و حفاظت از محیط‌زیست را هدف قرار داده و از سوی دیگر، فرصت‌های اقتصادی جدید را در زمینه گردشگری ایجاد و به‌عنوان یک مدل کسب‌وکار، در جوامع محلی و مناطق روستایی به کار گرفته می‌شود. از این رو برای مناطق روستایی استان کهگیلویه و بویراحمد که با چالش‌هایی نظیر بیکاری، فقر، مهاجرت، ناپایداری محیطی و ... مواجه‌اند، می‌تواند پاسخی درخور و مناسب ارائه دهد؛ لذا این پژوهش با هدف تحلیل فضایی شاخص‌های بوم‌گردی کارآفرینی‌محور در سکونتگاه‌های روستایی انجام شده است. این پژوهش توصیفی-تحلیلی با بهره‌گیری از مطالعات کتابخانه‌ای و پیمایش میدانی در ۱۴ روستای بوم‌گردی استان انجام و داده‌ها با استفاده از مدل‌های تصمیم‌گیری چندمعیاره مارکوس و مرک و سامانه اطلاعات جغرافیایی تحلیل شده‌اند. نتایج نشان داد میانگین همه ابعاد بوم‌گردی کمتر از حد متوسط نظری ۳ است که حاکی از وضعیت نامطلوب توسعه بوم‌گردی دارد؛ به‌ویژه شاخص‌های «حمایت نهادهای دولتی» (۲/۶۸) و «زیرساخت‌های فنی» (۲/۶۲) بیشترین ضعف را دارند. تحلیل فضایی نیز بیانگر تفاوت معنادار بین روستاها است. به‌طوری‌که روستای دره شهینیز به دلیل دسترسی و زیرساخت مناسب بالاترین و روستای میمند به علت انزوای جغرافیایی و کمبود حمایت‌ها پایین‌ترین امتیاز را کسب کرده‌اند. در مجموع لزوم برنامه‌ریزی مبتنی بر عدالت فضایی، تقویت نهادهای محلی، سرمایه‌گذاری در آموزش و زیرساخت‌ها و مشارکت جامعه محلی برای تبدیل پتانسیل‌های طبیعی و فرهنگی به فرصت‌های اقتصادی و توسعه پایدار نمایان است.

تاریخ دریافت:

۱۴۰۴/۰۴/۱۱

تاریخ بازنگری:

۱۴۰۴/۰۷/۰۴

تاریخ پذیرش:

۱۴۰۴/۰۸/۰۱

تاریخ چاپ:

۱۴۰۴/۱۲/۰۱

استناد: وحیدی، علی عسکر؛ مهدوی، داوود و نوروزی، اصغر. (۱۴۰۴). تحلیل فضایی توسعه بوم‌گردی کارآفرینی محور در سکو روستایی استان کهگیلویه و بویراحمد، نشریه جغرافیا، (۸۷)، ۲۳، ۱۴۵-۱۲۷.

[doi http://doi.org/10.22034/jiga.2026.2070557.1442](http://doi.org/10.22034/jiga.2026.2070557.1442)

مقدمه و پیشینه

مناطق روستایی کشورهای در حال توسعه با چالش‌های متعددی مانند بیکاری، فقر، تخریب محیط‌زیست، نابرابری در توزیع منابع و مهاجرت روبه‌رو بوده که نشان دهنده ناکارآمدی راهبردهای پیشین توسعه روستایی است (موسوی و همکاران، ۱۴۰۰: ۲۱۱). در واکنش به این مسائل، بسیاری از کشورها با کاهش بهره‌برداری از منابع طبیعی به دلیل آسیب‌های زیست‌محیطی، به دنبال رویکردهای نوینی مانند بوم‌گردی هستند (Harbiantkova, 2022: 1). لذا سیاست‌گذاران توسعه روستایی، با توجه به مزایای اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی گردشگری، این صنعت را به‌عنوان راهکاری برای بهبود شرایط روستاها پیشنهاد می‌دهند (افراخته، ۱۳۹۹: ۲۶). در واقع بوم‌گردی به‌عنوان شکلی از گردشگری پایدار، بر حفاظت از طبیعت، ایجاد درآمد برای جوامع محلی، آموزش و مشارکت مردم تأکید دارد (Das, Chatterjee, 2015: 14). این نوع گردشگری با بهره‌گیری از پتانسیل‌های طبیعی و همکاری جامعه محلی، در حفظ اکوسیستم‌ها و فرهنگ بومی نقش ایفا می‌کند (مرادی و همکاران، ۱۳۹۹: ۲۵). مزایای آن نیز شامل کاهش فقر، رشد اقتصادی-اجتماعی، حفاظت از منابع طبیعی و پایداری است (Khalili at al. 2020:46); به عبارتی دیگر این رویکرد با ترکیب اهداف زیست‌محیطی و اجتماعی-اقتصادی، به‌عنوان راهبردی جامع برای توسعه پایدار روستایی مطرح است. این در حالی است که امروزه، توسعه روستایی به طور فزاینده‌ای با کارآفرینی پیوند خورده است؛ زیرا ایجاد فرصت‌های شغلی، تولید ثروت، بهبود شرایط اقتصادی و نوآوری، پیش‌نیازهای اساسی برای ارتقای سطح توسعه روستایی محسوب می‌شوند (زحمت‌کش و همکاران، ۱۴۰۲: ۱). روستاها با دارا بودن قابلیت‌های اقتصادی متنوع، نقش کلیدی در توسعه ملی ایفا می‌کنند، اما بقای جوامع روستایی بدون فعالیت‌های مولد و سودآور امکان‌پذیر نیست. از این رو، کارآفرینی به‌عنوان محرکی برای رشد اقتصاد محلی نیز شناخته می‌شود (کرمی و علی یاری، ۱۴۰۰: ۱۹۵).

در این راستا «بوم‌گردی»^۱ با رویکرد «کارآفرینی»^۲، به‌عنوان نوعی گردشگری مسئولانه در نظر گرفته شده که ضمن تأکید بر طبیعت و فرهنگ بومی، در جهت توسعه پایدار روستایی عمل می‌کند. هدف آن افزایش آگاهی گردشگران، احترام به سنت‌ها و حفاظت از محیط‌زیست است (عنابستانی و همکاران، ۱۴۰۲: ۳۹). همچنین، سازمان جهانی گردشگری بر کاهش اثرات منفی، مشارکت جوامع محلی و حفاظت از منابع طبیعی به‌عنوان اصول کلیدی آن تأکید دارد (World Tourism Organization, 2019: 1). در رویکرد کارآفرینانه، بوم‌گردی با اتکا به خلاقیت فردی و منابع محلی و با حمایت آموزش، فناوری نوین و سیاست‌های حمایتی، زمینه‌ساز اشتغال‌زایی و رشد کسب‌وکارهای کوچک و متوسط در روستاها می‌شود (سجاسی قیداری و همکاران، ۱۳۹۵: ۲۹۰). با این حال، توسعه این حوزه با چالش‌هایی نظیر کمبود سرمایه، ضعف زیرساخت‌ها (بام زر و همکاران، ۱۴۰۳: ۶۷) و موانع اداری (وحیدی‌راد و همکاران، ۱۴۰۳: ۱۵۹) روبه‌رو است. فقدان مدیریت راهبردی (احساس تعلق به برنامه، ارزیابی مستمر و اجرای هم‌زمان) نیز به‌عنوان موانع اصلی در اجرای برنامه‌های آمایش بوم‌گردی و کارآفرینی است (ابراهیمی و همکاران، ۱۴۰۰: ۲۰۴). «تحلیل فضایی»^۳ نیز به‌عنوان رویکردی علمی که به مطالعه الگوهای توزیع پدیده‌ها در فضای جغرافیایی و بررسی روابط مکانی میان آن‌ها می‌پردازد، با استفاده از ابزارهای کمی و کیفی، داده‌های مکانی می‌تواند برای شناسایی نابرابری‌ها، خوشه‌بندی مناطق و برنامه‌ریزی توسعه پایدار مورد استفاده قرار گیرد. در واقع تحلیل فضایی به‌عنوان ابزاری راهبردی، با ترکیب داده‌های مکانی و مدل‌های تحلیلی، به سیاست‌گذاران کمک می‌کند تا توزیع منابع

¹. ecotourism

². entrepreneurship

³. Spatial Analysis

را به سمت توازن و کاهش محرومیت‌ها سوق دهند. پتانسیل‌های خاص هر منطقه (مانند گردشگری، کشاورزی، انرژی) را شناسایی و از یکسان‌سازی سیاست‌ها جلوگیری کرده و برنامه‌ریزی متناسب با ویژگی‌های محلی انجام دهند (عنابتانی و همکاران، ۱۴۰۰). تحلیل فضایی در حوزه بوم‌گردی کارآفرینی‌محور با استفاده از سامانه اطلاعات جغرافیایی و مدل‌های تصمیم‌گیری چندمعیاره، به شناسایی مناطق مستعد، ارزیابی تأثیرات اقتصادی اجتماعی و کاهش نابرابری‌های فضایی کمک می‌کند (مرادی و همکاران، ۱۴۰۱: ۱۷). به عبارت دیگر، تحلیل فضایی بوم‌گردی کارآفرینی‌محور در: الف) شناسایی خوشه‌های گردشگری و پتانسیل‌های کارآفرینی، ب) تأثیر بوم‌گردی بر توانمندسازی جوامع محلی، ج) چالش‌های فضایی در توسعه بوم‌گردی کاربرد دارد (عزیزی و همکاران، ۱۴۰۳: ۶۹؛ جهان‌تیغ و همکاران، ۱۴۰۰: ۸۷). به عبارت دیگر، تحلیل فضایی به برنامه‌ریزان کمک می‌کند تا با ترکیب داده‌های مکانی و شاخص‌های اقتصادی-اجتماعی، الگوهای بهینه برای توسعه بوم‌گردی کارآفرینی‌محور را طراحی کنند. این رویکرد نه تنها به کاهش نابرابری‌های فضایی می‌انجامد، بلکه با تقویت مشارکت جوامع محلی، پایداری زیست‌محیطی و اقتصادی را تضمین می‌کند.

استان کهگیلویه و بویراحمد با ۹ شهرستان و ۲۲۳۲ سکونتگاه روستایی، ۴۴ درصد جمعیت خود را در روستاها دارد (مرکز آمار ایران، ۱۴۰۲). تنها ۳۱/۴ درصد از روستاییان شاغل هستند که ۳۱/۸ درصد در کشاورزی، ۳۸/۸ درصد در صنعت و ۲۹/۵ درصد در خدمات فعالیت می‌کنند. نرخ بیکاری روستایی نیز ۳۹/۶٪ گزارش شده است. کاهش فعالیت‌های اقتصاد سنتی (کشاورزی و زیربخش‌های آن) نشان می‌دهد اشتغال در این بخش به‌تنهایی برای حفظ جمعیت روستایی کافی نیست. از طرفی دیگر وجود ۱۴ روستای دارای قابلیت بوم‌گردی (طبیعی، تاریخی، معنوی) ضرورت تنوع‌بخشی اقتصادی از طریق بوم‌گردی کارآفرینانه را پررنگ می‌کند (سازمان میراث فرهنگی استان، ۱۴۰۲: ۱۲). مناطق روستایی استان کهگیلویه و بویراحمد با وجود توانمندی در جذب گردشگران - به دلیل موقعیت جغرافیایی مناسب و ظرفیت‌های بالای بوم‌گردی - (سازمان میراث فرهنگی - صنایع دستی و گردشگری استان، ۱۴۰۲: ۱۸)، اما نتوانسته‌اند اهدافی مانند توزیع عادلانه منافع، کاهش بیکاری و فقر، امنیت غذایی و پایداری محیط‌زیست را محقق کنند. این در حالی است که مناظر طبیعی زیبا به‌عنوان عامل کلیدی جذب و افزایش مدت اقامت بوم‌گردان شناخته می‌شود (بام زر و همکاران، ۱۴۰۳: ۶۷؛ وحیدی‌راد و همکاران، ۱۴۰۳: ۱۵۹). با این حال، بوم‌گردی روستایی در استان به‌طور جدی مورد توجه قرار نگرفته است. لذا، توسعه بوم‌گردی با رویکرد کارآفرینی در سکونتگاه‌های روستایی این استان، نیازمند شناخت و بهره‌گیری هدفمند پتانسیل‌های محلی، تحلیل دقیق نابرابری‌های فضایی و مدیریت راهبردی است.

واکاوی پیشینه پژوهش نیز با توجه به اهمیت موضوع و بین‌رشته‌ای بودن آن نشان می‌دهد که پژوهش‌های متعدد ابعاد مختلف بوم‌گردی مبتنی بر کارآفرینی را مورد توجه قرار داده‌اند که در ادامه به برخی از موارد اشاره می‌شود. طبیب‌نیا و همکاران (۱۴۰۵) در پژوهشی با عنوان «تحلیل فضایی پیامدهای توسعه اقامتگاه‌های بوم‌گردی بر سکونتگاه‌های روستایی شهرستان کرمان» به این نتیجه رسیدند که نابرابری‌های فضایی سبب عدم تعادل در زمینه‌های تعاملات اقتصادی، افزایش پس‌انداز، حفظ محیط‌زیست، مهاجرت بی‌رویه، زیرساخت‌ها و تأسیسات شده است. عزیزی و همکاران (۱۴۰۳) در پژوهشی با عنوان «تحلیل فضایی خوشه‌های گردشگری با تأکید بر کسب‌وکارهای کوچک روستایی (منطقه ۹ آمایش سرزمین)» نشان دادند روستاهای نامق، مزینان، زعفرانیه، ارزنه و کریمو دارای بالاترین پتانسیل گردشگری بودند. روستاهای کنگ، زعفرانیه، خراشاد، فیروزه و روین از نظر امکانات وضعیت مطلوبی داشتند. کسب‌وکارهای کوچک گردشگری در منطقه پراکنده بوده و پیوندهای آن‌ها از نظر انسجام

داخلی و ارتباط بیرونی متغیر ارزیابی شده‌اند. وحیدی‌راد و همکاران (۱۴۰۳) در پژوهشی با عنوان «تحلیل شاخص‌های بوم‌گردی با تأکید بر کارآفرینی روستایی (استان کهگیلویه و بویراحمد)» نشان دادند میانگین تمام ابعاد شاخص‌های بوم‌گردی (فردی-روان‌شناختی، زیرساختی-فنی، اقتصادی، نهادی-اجتماعی) پایین‌تر از حد متوسط (۳) بوده است. مهم‌ترین چالش‌ها نیز ناشناخته بودن بوم‌گردی کارآفرین‌محور، حمایت مالی ناکافی، کمبود آموزش و مشاوره، عدم توجه به سازگاری زیست‌محیطی، ضعف فناوری اطلاعات و مهارت فنی است. بام‌زر و همکاران (۱۴۰۳) نیز در پژوهشی با عنوان «واکاوی موانع کارآفرینی در مقاصد گردشگری روستایی (کهگیلویه و بویراحمد)» نشان دادند موانع اصلی اقتصادی (سرمایه‌گذاری ضعیف، دسترسی محدود به سرمایه)، نهادی-سیاستی (بوروکراسی، عدم انگیزه مسئولان)، اجتماعی (کمبود زیرساخت فناوری) و اکولوژیکی است. مدل معادلات ساختاری نشان داد عوامل فوق تأثیر معناداری بر توسعه کارآفرینی دارند.

در بین پژوهش‌های خارجی نیز، Vergara Romero, et.al. (2025) در پژوهشی با عنوان «مدیریت کسب‌وکار مقاصد پایدار و تأثیر آن بر کارآفرینی بوم‌گردی برای کاهش اثرات گردشگری انبوه» نشان دادند که مدیریت پایدار مقصد یک عامل حیاتی برای موفقیت تجاری در گردشگری است و از طریق نوآوری مشارکتی و استراتژی‌های تطبیقی به گردشگری بیش‌ازحد می‌پردازد. با گنجاندن پایداری به‌عنوان یک اصل استراتژیک، کارآفرینان می‌توانند اهداف اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی را هماهنگ و تأثیرات مثبت و پایداری را برای مقاصد و جوامع ایجاد کنند. Demkova, et.al. (2022) در مطالعه‌ای با عنوان «پتانسیل توسعه پایدار جوامع روستایی با استفاده از بوم‌گردی مبتنی بر جامعه» نشان دادند که یکی از گزینه‌های امیدوارکننده برای فراهم کردن فرصت‌های شغلی برای ساکنان مناطق روستایی توسعه‌نیافته، توسعه گردشگری طرفدار فقرا است. گردشگری کاهش فقر می‌تواند مزایای زیست‌محیطی و اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی ایجاد کند. Hajilo, et.al (2017) در یک مطالعه با عنوان «تحلیل فضایی توزیع کسب‌وکارهای کوچک در روستاهای شرق استان گیلان با تأکید بر بخش گردشگری در مناطق کوهستانی» نشان دادند که اهمیت عامل فاصله بین روستا و مرکز شهر، در توزیع کسب‌وکارهای گردشگری است. علاوه بر این، بالاترین میزان حمایت از کسب‌وکارها در بخش‌های کشاورزی و خدمات و کمترین میزان حمایت در بخش صنعت و گردشگری بوده است. در نهایت، نتایج نشان داد که توزیع کسب‌وکارها در در مناطق دشتی و دره‌ای بسیار بیشتر از مناطق کوهستانی و تپه‌ای بوده است. Kline, et.al. (2014) در مطالعه‌ای با عنوان «تحلیل فضایی گردشگری، کارآفرینی و اکوسیستم کارآفرینی در کارولینای شمالی، ایالات متحده آمریکا» نشان دادند که تعامل کارآفرینی با نسبت افراد شاغل در طبقه خلاق، به‌شدت با رشد تعداد مؤسسات و اشتغال جدید، به‌ویژه در بخش‌های روستایی که دارای امکانات رفاهی جذاب در فضای باز هستند، مرتبط است.

بررسی و واکاوی ادبیات و پیشینه تحقیق حاکی از این است که اغلب مطالعات انجام‌گرفته تأکید بر بوم‌گردی یا کارآفرینی به‌طور جداگانه و بدون توجه به تحلیل مکانی - فضایی و ارتباط آن‌ها با هم دارد، بر این مبنا نوآوری‌های پژوهش حاضر در تمرکز ویژه بر «تحلیل فضایی بوم‌گردی کارآفرینانه» به‌عنوان راهبرد نوین نسبت به سایر مطالعات است. این تحقیق با رویکردی جامع و نوآورانه، ضمن ارائه راهکارهای عملی و عدالت فضایی، بر مدیریت منابع، مشارکت جوامع محلی و تحلیل فضایی در توسعه پایدار سکونتگاه‌های روستایی، به‌ویژه در استان کهگیلویه و بویراحمد، تأکید دارد. موفقیت این رویکرد مستلزم توجه به تحلیل چالش‌هایی همچون پراکندگی جغرافیایی، نابرابری و ضعف زیرساخت‌ها و نیز برنامه‌ریزی راهبردی و سرمایه‌گذاری هدفمند است تا بوم‌گردی به‌ایزاری مؤثر در ارتقای کیفیت

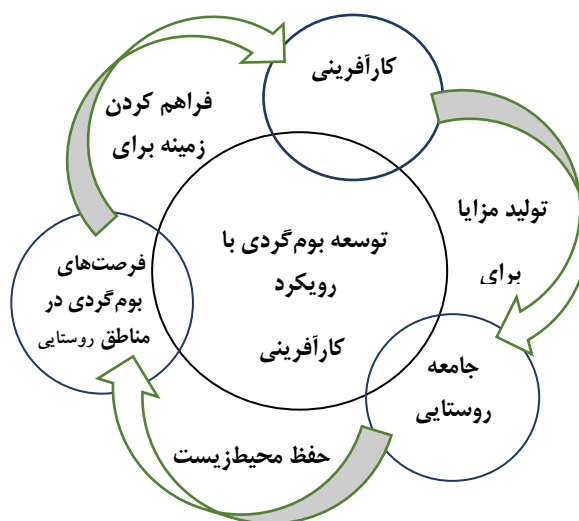
زندگی روستایی تبدیل شود. بر این اساس، سؤالات اصلی تحقیق عبارت‌اند از: ۱. وضعیت مؤلفه‌های توسعه بوم‌گردی کارآفرینی‌محور در سکونتگاه‌های روستایی استان کهگیلویه و بویراحمد به چه صورت است؟ ۲. توسعه بوم‌گردی کارآفرینی‌محور در سکونتگاه‌های روستایی استان از دیدگاه فضایی چگونه است؟ لذا این پژوهش ضمن تحلیل فضایی وضعیت موجود به دنبال شناسایی و کاهش چالش‌های فراروی توسعه بوم‌گردی و ارائه راهکارهای توسعه‌محور برای شکل‌گیری و پایداری کسب‌وکارهای روستایی است.

مبانی نظری

«بومگردی» به مثابه یکی از انواع گردشگری، در چارچوب الگوهای فضایی گردشگری و در راستای گردشگری پذیرایی مقاصد، قابلیت بسیاری در زمینه تطبیق‌پذیری محیطی در گردشگری پایدار دارد. هدف از توسعه بومگردی حفاظت از مناطق طبیعی از طریق ارائه درآمد، حفاظت از محیط‌زیست، آموزش و پرورش افراد و در مجموع مشارکت مردم محلی است (نوروززاده و وظیفه دمیرچی، ۱۴۰۱: ۱۱۲). به طور خاص، بوم‌گردی به‌عنوان شکلی از گردشگری پایدار و کارآفرینی روستایی به‌عنوان سازوکار توانمندسازی اقتصادی، می‌تواند در قالب یک الگوی تلفیقی، مسیر توسعه منطقه‌ای را هموار سازند. بر اساس تعریف ارائه‌شده توسط دمکوا و همکاران (2022)، «بوم‌گردی» نوعی سفر به مناطق طبیعی است که با کم‌ترین آسیب به محیط‌زیست، بیش‌ترین تعامل با فرهنگ بومی و بیش‌ترین منفعت برای جوامع محلی را به همراه دارد. این نوع گردشگری، علاوه بر منافع اقتصادی، نقش مهمی در آموزش زیست‌محیطی، حفظ تنوع زیستی و تقویت هویت فرهنگی ایفا می‌کند. در ادبیات اقتصادی، «کارآفرینی» نیز به‌عنوان فرایندی پویا شناخته می‌شود که طی آن، فرد یا گروهی از طریق شناسایی فرصت‌ها و بسیج منابع، به خلق ارزش و نوآوری اقتصادی می‌پردازد (Kline, et.al., 2014: 8؛ Vergara Romero, et.al., 2025: 3). این فرایند نه‌تنها به تولید کارآفرینی و اشتغال منتهی می‌شود، بلکه افزایش بهره‌وری، پویایی اقتصادی و رشد رقابت‌پذیری را نیز در پی دارد. در این ارتباط، «کارآفرینی روستایی» به فعالیت‌هایی اطلاق می‌شود که با بهره‌گیری از منابع محلی، ظرفیت‌های بومی و دانش سنتی، به دنبال ایجاد کسب‌وکارهای کوچک و متوسط در روستاها هستند. این نوع کارآفرینی، هدف‌هایی نظیر کاهش بیکاری، جلوگیری از مهاجرت و توانمندسازی اقتصادی-اجتماعی را دنبال می‌کند (Hajilo, et.al., 2017: 12؛ بام‌زر و همکاران، ۱۴۰۳: ۶۷). با این حال، ضعف زیرساخت‌ها، محدودیت‌های مالی و ناکارآمدی سیاست‌گذاری، از جمله موانع اصلی توسعه آن به شمار می‌روند.

واکاوی ادبیات و دیدگاه‌های نظری گویای آن است که در بستر توسعه پایدار، پیوند بین گردشگری و کارآفرینی - به‌ویژه در مناطق روستایی - ضرورتی استراتژیک تلقی می‌شود. در واقع ترکیب مفهومی و عملی بوم‌گردی و کارآفرینی روستایی، به‌عنوان رویکردی نوین در توسعه پایدار روستاها، مورد توجه قرار گرفته است (طیب‌نیا و همکاران، ۱۴۰۵: ۶؛ عزیزی و همکاران، ۱۴۰۳: ۶۹). در این رویکرد، بوم‌گردی نه صرفاً یک فعالیت گردشگری، بلکه بستری برای رشد اقتصادی، اشتغال‌زایی، حفظ زیست‌بوم و توسعه پایدار تلقی می‌شود (Vergara Romero, et.al., 2025: 4). بوم‌گردی کارآفرینانه در سه بُعد کلیدی توسعه پایدار اثرگذار است: الف) اقتصادی: با ایجاد اشتغال مستقیم و غیرمستقیم (افراخته، ۱۴۰۱: ۱) و کاهش وابستگی به اقتصاد تک‌محصولی به پایداری اقتصادی روستاها کمک می‌کند (Vergara Romero, et.al., 2025: 817). ب) اجتماعی - فرهنگی: موجب حفظ میراث فرهنگی (عنابستانی و همکاران، ۱۳۹۷: ۴۰) و توانمندسازی اقشار آسیب‌پذیر بویژه زنان و جوانان می‌شود (Demkova, 2022: 964). ج) زیست‌محیطی: از طریق مدیریت پایدار منابع طبیعی و بهره‌گیری از مدل‌هایی مانند چرخه حیات باتلر، در حفاظت محیط‌زیست نقش دارد

(ابراهیم‌پور لنبران و همکاران، ۱۳۹۹: ۱۷؛ سازمان جهانی گردشگری، ۲۰۱۹: ۱). در واقع، فرصت‌های ناشی از وجود قابلیت‌های بوم‌گردی در مناطق روستایی منجر به شکل‌گیری فعالیت‌های کارآفرینانه‌ای در جامعه روستایی می‌شود که همراه و همگام با حفظ محیط‌زیست است (شکل ۱) (سجاسی قیداری و همکاران، ۱۳۹۵: ۱۰).

شکل ۱. چرخه شکل‌گیری توسعه بوم‌گردی با رویکرد کارآفرینی در مناطق روستایی

منبع: (سجاسی قیداری و همکاران، ۱۳۹۵: ۱۱)

در حقیقت، توسعه بوم‌گردی با رویکرد کارآفرینی، مجموعه متغیرهای دخیل، سیاست‌ها و رویه‌های قانونی، شیوه‌های رفتاری منطبق با اصول کارآفرینی، بوم‌گردی و توسعه پایدار است که با راهبردهای حمایتی، روش‌های تشویقی و تولیدی مدرن منجر به ارتقای فرصت‌های کارآفرینی، علاقه، انگیزه و مهارت‌های کارآفرینانه سازگار با شاخص‌های توسعه پایدار اعم از اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی و نیازهای جامعه محلی در حوزه بوم‌گردی می‌شود (وحیدی راد و همکاران، ۱۴۰۳: ۱۶۳). لازم به ذکر است که موفقیت این الگو نیازمند وجود سیاست‌های حمایتی، مشارکت جوامع محلی، مدیریت مکان‌محور و سرمایه‌گذاری هدفمند است (Vergara Romero, et.al., 2025: 4). به‌طوری‌که وحیدی‌راد و همکاران (۱۴۰۳: ۱۵۹) و کلین و همکاران (2014: 10) نیز بر این نکته تأکید دارند که تحقق این امر، مستلزم بهره‌گیری از فناوری‌های نوین، شکل‌گیری شبکه‌های کسب‌وکار محلی و رفع نابرابری‌های فضایی در مناطق روستایی است.

در این زمینه دیدگاه‌های مرتبط با بوم‌گردی کارآفرینانه بر آثار آن در مناطق روستایی متمرکزند و ارتباط کلی گردشگری با کارآفرینی را تأیید می‌کنند؛ اما ارتباط خاص بین بوم‌گردی و کارآفرینی کمتر تحلیل شده است. بورتون در چارچوب گردشگری منطقه‌ای، به نظریه کارآفرینی فضایی - مکانی و نظریه امکان‌گرایی اشاره دارد که بر نقش محیط جغرافیایی و فعالیت‌های انسانی در توسعه بوم‌گردی تأکید می‌کند (سجاسی قیداری و همکاران، ۱۳۹۵: ۸۷). الگوی چرخه حیات گردشگری باتلر نیز توسعه مقاصد گردشگری را در پنج مرحله (اکتشاف، درگیری، توسعه، تثبیت و رکود) توصیف می‌کند که احتمال تداوم یا افول مقصد را پیش‌بینی می‌نماید (ابراهیم‌پور لنبران و همکاران، ۱۳۹۹: ۱۷). از سوی دیگر، الگوی تکامل فضایی بورتون چهار مرحله برای توسعه گردشگری ترسیم می‌کند: ۱. شروع گردشگری؛ ارائه خدمات محدود و سنتی با کارآفرینی بومی. ۲. ورود سرمایه‌گذاران جسور. ۳. گردشگری انبوه و سرمایه‌گذاری کلان. ۴. تثبیت مقصد با شناخته‌شدن گسترده و خطر رکود (همانند الگوی باتلر). همچنین نظریه آشوب در کارآفرینی،

تأثیر عوامل اقتصادی، اجتماعی و فناوری بر چرخه حیات گردشگری و نقش ویژگی‌های کارآفرینان (مانند فرصت‌شناسی و تطبیق‌پذیری) در شکل‌دهی فعالیت‌های متنوع و کوچک‌مقیاس گردشگری را بررسی می‌کند (عباسی و همکاران، ۱۳۹۹: ۱). نظریه امکان‌گرایی نیز بیان می‌کند که محیط‌های بوم‌گردی بدون فعالیت انسان تحقق نمی‌یابند. جوامع با بهره‌گیری از توانمندی‌های فرهنگی و فناورانه، از فرصت‌های طبیعی بهره‌برداری می‌کنند (علم بیگی و همکاران، ۱۴۰۰: ۴۷).

روش پژوهش

این پژوهش از نظر هدف، کاربردی و از حیث ماهیت و روش، توصیفی-تحلیلی است. همچنین با رویکرد کمی و تحلیل فضایی انجام و در زمره پژوهش‌های زمینه‌یابی و همبستگی قرار می‌گیرد. هدف اصلی تحلیل فضایی ابعاد و شاخص‌های توسعه بوم‌گردی کارآفرینی‌محور در سکونتگاه‌های روستایی استان کهگیلویه و بویراحمد است. روش گردآوری داده‌ها به صورت ترکیبی (اسنادی-میدانی) است. در بخش اسنادی، مطالعات کتابخانه‌ای و مرور نظام‌مند منابع علمی، اسناد آماری و گزارش‌های رسمی برای استخراج شاخص‌ها و تدوین چارچوب نظری پژوهش انجام شد. در بخش میدانی، پیمایش از طریق پرسش‌نامه محقق ساخته و مصاحبه‌های تکمیلی با جامعه هدف صورت گرفت. جامعه آماری پژوهش شامل کلیه خانوارهای ساکن در روستاهای هدف بوم‌گردی استان کهگیلویه و بویراحمد است که جمعیتی معادل ۲۰۳۷۰۰ نفر را در بر می‌گیرد. با این حال، جامعه آماری عملیاتی پژوهش، کلیه خانوارهای ساکن در ۱۴ روستای دارای قابلیت بوم‌گردی شناسایی شده (۲۱۶۷ خانوار) است. نمونه‌گیری در دو مرحله انجام شده است؛ در مرحله نخست، از میان ۳۰ روستای گردشگری و بوم‌گردی استان و بر اساس شاخص‌های بوم‌گردی (معماری بومی، میراث طبیعی، میراث معنوی، میراث تاریخی، امکانات و خدمات، مزیت‌ها، فرصت‌ها و قابلیت‌های بوم‌گردی)، ۱۴ روستا با روش نمونه‌گیری هدفمند انتخاب شدند. در مرحله دوم، حجم نمونه با استفاده از فرمول کوکران تعیین و تعداد ۲۸۱ خانوار به روش نمونه‌گیری تصادفی طبقه‌ای متناسب با جمعیت هر روستا انتخاب شده اند (جدول ۱).

جدول ۱. مشخصات و تعداد نمونه در روستاهای دارای قابلیت بوم‌گردی در استان کهگیلویه و بویراحمد

شهرستان باشت بویراحمد بویراحمد بویراحمد چرام دنا دنا کهگیلویه گچساران گچساران گچساران گچساران لنده بویراحمد															
نام روستا	چم بلبل	شاه مختار	منصورخانی	زیرکمر تنگ	دره آخوند	کریک میمند	الگن	مارین	سریشه	بی‌حکیمه	دیل	ایندک	دوبندشهنیز	جمع	
تعداد کل	۱۴۷	۸۸	۴۶۴	۱۴	۱۱۳	۷۵۱	۱۵۰۴	۳۱۰	۲۸۸	۱۱۶۹	۷۴	۱۹۲۸	۱۰۳۰	۸۳	۸۱۱۹
تعداد مرد	۷۵	۴۷	۲۴۳	۹	۸۸	۳۸۹	۷۰۵	۱۶۱	۱۲۰	۶۳۵	۳۵	۹۳۵	۵۰۸	۴۴	۳۹۸۵
تعداد زن	۷۲	۴۱	۲۲۱	۵	۲۵	۳۶۲	۷۹۹	۱۴۹	۱۶۸	۵۳۴	۳۹	۱۰۰۳	۵۲۲	۳۹	۴۱۵۴
تعداد خنول	۲۸	۱۹	۱۱۰	۴	۴۷	۲۱۵	۳۶۶	۸۲	۹۸	۳۱۸	۱۸	۵۵۴	۲۶۹	۲۳	۲۱۶۷
نمونه	۵	۳	۱۴	۱	۶	۲۸	۴۷	۱۱	۱۳	۴۱	۲	۷۲	۳۶	۳	۲۸۱

ابزار گردآوری اطلاعات، پرسش‌نامه محقق ساخته است که وضعیت موجود در روستاهای دارای قابلیت بوم‌گردی استان را در قالب سؤالات عمومی (۸ گویه) و تخصصی (۱۰۱ گویه) به شیوه لیکرت مورد سنجش قرار داده است. شاخص‌ها با اتکا به تحلیل محتوای ادبیات نظری و منابع موجود استخراج و در قالب شش بُعد اصلی طبقه‌بندی شده‌اند: ۱- اقتصادی: شکوفایی اقتصاد محلی، دسترسی به منابع مالی، تولید، فروش و بازاریابی. ۲- اجتماعی-فرهنگی: آموزش، آگاهی‌بخشی، تعامل اجتماعی، کاهش مهاجرت، بهره‌گیری از منابع محلی. ۳- زیست‌محیطی: حفاظت از منابع، پایداری محیطی، حفظ تنوع زیستی. ۴- نهادی-مدیریتی: سیاست‌گذاری، نهادسازی، شبکه‌سازی، حمایت‌های حقوقی و

مشاوره‌ای. ۵- زیرساختی-فنی: حمل‌ونقل، فناوری ارتباطات، توسعه خدمات عمومی. ۶- فردی-روان‌شناختی: نوآوری، مهارت، ریسک‌پذیری، اعتماد به نفس و آینده‌نگری. لازم به ذکر است که روایی محتوایی پرسش‌نامه با نظر ۱۵ نفر از متخصصان حوزه بوم‌گردی و کارآفرینی تأیید و پایایی ابزار با استفاده از ضریب آلفای کرونباخ برابر با ۰/۸۳ به دست آمد که نشان‌دهنده قابلیت اعتماد مناسب ابزار است. تجزیه و تحلیل داده‌ها به دو شیوه توصیفی و استنباطی انجام شد. در بخش توصیفی، شاخص‌هایی نظیر میانگین، میانه، انحراف معیار و ... محاسبه شد و نتایج در قالب جداول و نقشه‌های تحلیلی ارائه شد. در بخش تحلیل فضایی، از نرم‌افزار سامانه اطلاعات جغرافیایی برای نمایش و تحلیل توزیع مکانی شاخص‌های بوم‌گردی استفاده گردید. همچنین، تحلیل‌های آماری و آزمون‌های استنباطی با بهره‌گیری از نرم‌افزار SPSS انجام و برای اولویت‌بندی و تصمیم‌گیری چندمعیاره از «مدل‌های تصمیم‌گیری چندمعیاره^۱» بهره گرفته شد.

محدوده جغرافیایی پژوهش

استان کهگیلویه و بویراحمد با مساحتی بالغ بر ۱۵۵۰۴ کیلومترمربع، معادل حدود یک درصد از وسعت کشور، در جنوب غربی ایران واقع شده است. این استان بین عرض‌های جغرافیایی ۲۹ درجه و ۵۶ دقیقه تا ۳۱ درجه و ۲۷ دقیقه شمالی و طول‌های جغرافیایی ۴۹ درجه و ۵۳ دقیقه تا ۵۱ درجه و ۵۳ دقیقه شرقی قرار دارد. مرکز استان، شهر یاسوج است. بر اساس آمار سال ۱۴۰۲ (مرکز آمار ایران)، جمعیت استان حدود ۷۴۵۳۰۰ نفر برآورد شده که ۴۴/۰۳ درصد از آن در مناطق روستایی سکونت دارند. طبق آخرین تقسیمات کشوری، این استان شامل ۹ شهرستان (کهگیلویه، بویراحمد، مارگون، گچساران، دنا، بهمئی، باشت، چرام و لنده)، ۱۹ بخش، ۱۷ شهر و ۴۵ دهستان است (شکل ۲).

شکل ۲. نمایش موقعیت جغرافیایی منطقه مورد مطالعه

منبع: (سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی استان کهگیلویه و بویراحمد، ۱۴۰۳)

بحث و یافته‌ها

یافته‌های توصیفی تحقیق نشان داد که بیشترین تعداد مشارکت‌کنندگان از روستای دیل (۲۶٪) و کمترین آنها از روستای تنگ تامرادی (۰/۴٪) بود. در نمونه مورد مطالعه، ۶۰/۵٪ مرد و ۳۹/۵٪ زن، ۵۰/۵٪ متأهل و ۴۹/۵٪ مجرد، بیشترین درصد در گروه ۲۶-۳۵ سال (۳۸/۱٪) و سپس ۳۶-۴۵ سال (۲۶/۷٪) قرار دارند. به لحاظ اشتغال، ۳۷٪ در بخش کشاورزی، ۲۱/۷٪ صنعت و ۴۱/۳٪ خدمات فعالیت داشتند. در بین گویه‌های عمومی مربوط به بوم‌گردی روستایی بالاترین امتیاز (۳/۱۳) به گویه «جذابیت محیط روستا برای بوم‌گردی» و کمترین امتیاز (۲/۶۸) به گویه «حمایت نهادهای دولتی» اختصاص یافت (جدول ۲).

جدول ۲. ویژگی‌های فعالیت‌های بوم‌گردی منطقه مورد مطالعه در سطح روستاهای مورد مطالعه

میانگین	گویه
۳/۱۳	جذابیت محیط روستا برای فعالیت‌های بوم‌گردی
۲/۷۲	کمک به توسعه اقتصادی و کسب‌وکار
۲/۷۵	رضایت از فعالیت‌های بوم‌گردی
۳/۰۷	مشارکت مردم در فعالیت‌های کارآفرینی
۲/۷۹	پاسخگویی امکانات روستا به نیازهای کارآفرینی
۳/۰۱	تمایل به کارآفرینی در شرایط موجود
۲/۶۸	حمایت نهادهای دولتی و مدیریتی
۲/۷۳	اقدامات حمایتی مسئولان دولتی

منبع: (یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۳)

افزون بر این، یافته‌های توصیفی مربوط به ابعاد بوم‌گردی کارآفرینی محور (جدول ۳) نشان می‌دهد که تمامی ابعاد، میانگینی پایین‌تر از میانه نظری (۳) دارند. «بعد فردی روان‌شناختی» با میانگین ۲/۸۰ بالاترین و «زیرساختی-فنی» با ۲/۶۲ کمترین امتیاز را کسب کردند. این نشان‌دهنده ضعف در حمایت‌های مالی، آموزشی، زیرساخت‌ها و نهادسازی است.

جدول ۳. پارامترهای گرایش به مرکز (میانگین، میانه و انحراف معیار) ابعاد توسعه بوم‌گردی مبتنی بر کارآفرینی روستایی

انحراف معیار	میانگین	میانه	ابعاد توسعه بوم‌گردی مبتنی بر کارآفرینی روستایی
-۰/۸۱	۲/۶۴	۲/۴۲	بعد اقتصادی
-۰/۸۰	۲/۷۷	۲/۶۴	بعد اجتماعی و فرهنگی
-۰/۸۰	۲/۶۶	۲/۶۴	بعد زیست‌محیطی
-۰/۸۳	۲/۶۵	۲/۵۲	بعد نهادی و مدیریتی
-۰/۷۳	۲/۶۲	۲/۵۷	بعد زیرساختی و فنی
-۰/۷۸	۲/۸۰	۲/۷۵	بعد فردی و روان‌شناختی

منبع: (یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۳)

به‌منظور تحلیل فضایی توسعه بوم‌گردی مبتنی بر کارآفرینی روستایی در سطح سکونتگاه‌های روستایی در منطقه مورد مطالعه از دو تکنیک «مرکب^۱» و «مارکوس^۲» استفاده گردید. گام اول از مدل مارکوس، تشکیل ماتریس تصمیم است. ماتریس تصمیم متشکل از ابعاد توسعه بوم‌گردی مبتنی بر کارآفرینی روستایی (بعد زیرساختی و فنی، بعد نهادی

و مدیریتی، بعد اجتماعی و فرهنگی، بعد زیست‌محیطی، بعد فردی و روان‌شناختی و بعد اقتصادی) و ۱۴ روستای مورد مطالعه (الگن، ایدنک، بی‌بی حکیمه، تنگ تامرادی، چم بلبل، دره آخوند، دره شهینز، دیل، سربیشه، شاه مختار، کریک، مارین، منصورخانی و میمند) می‌باشد. در جدول (۴) میانگین ابعاد متغیر توسعه بوم‌گردی مبتنی بر کارآفرینی روستایی به تفکیک روستاها و وزن‌های حاصل شده از مدل مرک برای ابعاد متغیر توسعه بوم‌گردی مبتنی بر کارآفرینی روستایی ارائه شده است.

جدول ۴. میانگین ابعاد و شاخص‌های توسعه بوم‌گردی مبتنی بر کارآفرینی روستایی به تفکیک روستاهای نمونه

ابعاد	شاخص‌ها/روستاها	الگن ایدنک بی‌بی حکیمه	تنگ تامرادی چم بلبل دره آخوند دره شهینز دیل	سر شاه مختار کریک مارین سربیشه	منصور میمند خان										
توسعه اقتصادی	رشد اقتصادی	۷۷۰	۲/۰۶	۲/۹۲	۲/۱۷	۲/۵۳	۷۶۹	۴/۲۲	۳/۱۴۳/۲۳	۲/۲۳	۲/۳۴	۲/۶۸	۲/۲۶	۱/۹۶	۰/۱۴
	دسترسی مالی	۲/۱۱	۲/۹۷	۳/۰۰	۷/۰۰	۲/۴۰	۷/۱۹	۳/۴۲	۲/۹۹۲/۹۹	۲/۶۳	۲/۲۵	۲/۶۰	۲/۵۷	۱/۹۰	۰/۳۴
	حمایت اقتصادی	۲/۰۲	۲/۹۱	۳/۲۸	۱/۵۰	۲/۲۵	۲/۲۵	۲/۲۵	۲/۱۳	۲/۱۳	۲/۱۳	۲/۱۳	۲/۱۳	۲/۱۳	۲/۱۳
	توسعه بازار	۷/۸۲	۲/۹۶	۳/۱۰	۷/۰۰	۲/۶۴	۲/۶۴	۲/۶۴	۲/۶۴	۲/۶۴	۲/۶۴	۲/۶۴	۲/۶۴	۲/۶۴	۲/۶۴
توسعه اجتماعی و فرهنگی	مجموع	۱/۹۱	۲/۹۷	۳/۱۰	۷/۴۲	۲/۴۸	۲/۴۸	۲/۴۸	۲/۹۷	۲/۳۷	۲/۲۴	۲/۶۵	۲/۳۰	۱/۲۹	۰/۲۶
	توانمندسازی آموزشی	۲/۰۸	۲/۹۴	۳/۱۹	۲/۱۹	۲/۷۷	۲/۷۷	۲/۶۰	۳/۱۱۳/۰۵	۲/۲۹	۲/۲۵	۲/۲۸	۲/۲۹	۲/۲۹	۲/۲۵
	سرمایه اجتماعی	۲/۱۱	۳/۰۶	۳/۴۰	۲	۲/۴۸	۲/۴۸	۲/۷۷	۳/۷۳	۲/۳۰	۲/۲۷	۲/۲۹	۲/۲۹	۲/۲۹	۲/۲۵
	کاهش مهاجرت	۲/۴۵	۲/۴۴	۲	۳	۲/۲۰	۲/۲۰	۲/۵۰	۴/۰۰	۳/۲۱	۳/۲۱	۳/۰۰	۲/۶۸	۲/۶۸	۲/۶۸
توسعه زیست‌محیطی	تعامل فرهنگی	۲/۳۵	۲/۳۴	۳/۱۳	۳	۲/۵۸	۲/۵۸	۲/۶۰	۴/۰۰	۳/۱۱۳/۱۲	۲/۲۵	۲/۴۱	۲/۹۴	۲/۵۱	۰/۲۵
	مجموع	۲/۲۵	۲/۱۷	۲/۹۵	۲/۵۷	۲/۵۱	۲/۶۲	۲/۸۶	۳/۱۳	۲/۴۶	۲/۳۷	۲/۸۵	۲/۴۷	۲/۰۴	۰/۱۳
	مدیریت پایدار	۷/۸۲	۳/۱۹	۲	۲	۲/۳۳	۳	۲/۳۳	۳	۳	۳	۷/۵۰	۲/۶۴	۲/۸۵	۰/۳۶
	سازگاری زیست‌محیطی	۱/۷۵	۲/۶۶	۳/۲۵	۱/۵۰	۲/۵۵	۲/۵۵	۲/۳۳	۳/۰۸	۲/۹۰	۲/۲۸	۲/۹۰	۲/۴۱	۲/۰۳	۰/۳۹
توسعه رفاهی و مدیریتی	پایبندی زیستی	۲/۰۶	۲/۷۳	۲/۸۹	۲/۵۶	۲/۵۱	۲/۵۷	۲/۲۶	۳/۰۳۳/۰۵	۲/۳۳	۲/۲۵	۲/۹۰	۲/۳۷	۱/۹۶	۰/۲۲
	مجموع	۷/۸۸	۲/۸۶	۲/۷۱	۲/۰۲	۲/۶۹	۲/۴۱	۲/۴۵	۲/۹۸	۲/۱۱	۲/۳۳	۲/۸۸	۲/۴۷	۱/۹۸	۰/۱۴
	حکمرانی محلی	۲/۱۴	۲/۵۳	۲/۷۵	۲/۵۰	۲/۴۰	۲/۲۵	۲/۲۵	۴	۳/۱۵	۳/۲۳	۲	۲/۲۹	۲/۶۸	۰/۳۶
	شبکه‌سازی نهادی	۲/۱۱	۲/۱۴	۲/۸۸	۲	۲/۲۵	۲/۲۵	۲/۴۲	۳/۵۰	۳/۱۶	۳/۲۳	۲	۲/۴۳	۲/۴۳	۰/۲۹
توسعه زیرساختی و رفاهی	حمایت قانونی	۲/۰۹	۲/۳۳	۳/۲۲	۲/۳۳	۲/۹۶	۲/۴۱	۲/۶۹	۳/۱۷	۲/۵۰	۲/۲۷	۲/۶۹	۲/۴۲	۱/۹۵	۰/۲۵
	مجموع	۲/۱۱	۲/۳۷	۲/۹۵	۲/۲۸	۲/۵۴	۲/۲۶	۳/۷۲	۳/۱۶	۲/۱۷	۲/۱۸	۲/۷۸	۲/۵۱	۱/۹۲	۰/۱۳
	زیرساخت حمل‌ونقل	۲/۱۸	۲/۴۲	۳/۱۳	۲/۲۵	۲/۴۵	۳	۲/۴۲	۳	۳/۰۹	۳/۰۵	۲/۶۳	۲/۳۸	۲/۴۵	۰/۲۳
	زیرساخت عمومی	۲/۱۸	۲/۳۱	۲/۵۰	۲/۶۷	۲/۷۳	۲/۹۴	۴/۱۱	۳/۰۵	۲/۸۳	۲/۲۴	۲/۷۲	۲/۴۳	۲/۴۳	۰/۳۹
توسعه رفاهی و اجتماعی	فناوری اطلاعات	۲/۲۵	۲/۴۱	۳/۱۳	۲/۵۰	۲/۶۰	۲/۲۵	۳/۷۵	۳/۸۴	۲/۲۸	۲/۲۰	۲/۹۱	۲/۲۹	۱/۹۹	۰/۲۲
	مجموع	۲/۲۰	۲/۲۸	۲/۹۲	۲/۴۷	۲/۵۹	۳/۰۶	۳/۰۹	۳/۹۸	۲/۲۸	۲/۲۷	۲/۸۵	۲/۲۹	۱/۲۹	۰/۱۲
	نوآوری و خلاقیت	۱/۸۹	۲/۸۶	۳/۱۲	۲/۲۵	۲/۷۰	۳/۲۹	۳/۷۵	۳/۸۶	۲/۱۳	۲/۳۱	۲/۹۲	۲/۶۶	۱/۹۷	۰/۲۶
	مهارت و دانش فنی	۱/۹۷	۲/۷۵	۳/۱۷	۲/۵۶	۲/۹۳	۳/۵۶	۳/۵۶	۳/۷۶	۲/۵۰	۲/۲۰	۲/۹۰	۲/۱۷	۱/۹۹	۰/۲۳
توسعه رفاهی و اجتماعی	ریسک‌پذیری	۲/۲۷	۳/۱۷	۲/۵۰	۳	۳/۱۶	۳/۷۳	۴	۳/۰۳	۳/۱۶	۲/۴۰	۲/۹۴	۲/۳۶	۱/۲۳	۰/۳۴
	آینده‌نگری	۲/۶۸	۳/۵۲	۳/۱۴	۲/۶۵	۴/۰۸	۴/۰۸	۴/۱۷	۳/۲۸	۲/۶۳	۲/۷۴	۳/۲۱	۲/۲۶	۲/۰۸	۰/۲۳
	مجموع	۲/۲۰	۳/۰۷	۲/۹۸	۳/۲۱	۲/۸۶	۳/۶۷	۳/۸۷	۳/۹۸	۲/۴۱	۲/۴۴	۲/۹۹	۲/۳۹	۱/۰۲	۰/۱۷

منبع: (یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۳)

همچنان که مشخص است روستای دره شهینز در تمامی ابعاد بالاترین امتیاز را دارد که به دلیل نزدیکی به مرکز استان، جاذبه‌های طبیعی و زیرساخت‌های بهتر است. روستای میمند کمترین امتیازها را دارد که احتمالاً به دلیل دوری از مراکز شهری و کمبود حمایت‌های دولتی است. بعلاوه، یافته‌ها نشان داد که به جز روستای شهینز، میانگین اکثر شاخص‌ها و متغیرها ۳ یا کمتر از میانه نظری ۳ می‌باشد. همچنین بیشترین میانگین متعلق به توسعه راه‌های ارتباطی در روستای شهینز با میانگین ۴/۴۲ و کمترین میانگین مربوط به دسترسی به منابع مالی موجود و تولید، فروش و

بازاریابی با میانگین ۱ در تنگ تامرادی است. این نشان از وضعیت نامناسب موجود توسعه بوم‌گردی است. جدول ۵ نیز رتبه‌بندی ابعاد توسعه بوم‌گردی مبتنی بر کارآفرینی روستایی به تفکیک روستاهای منتخب طبق مدل مارکوس را نشان می‌دهد.

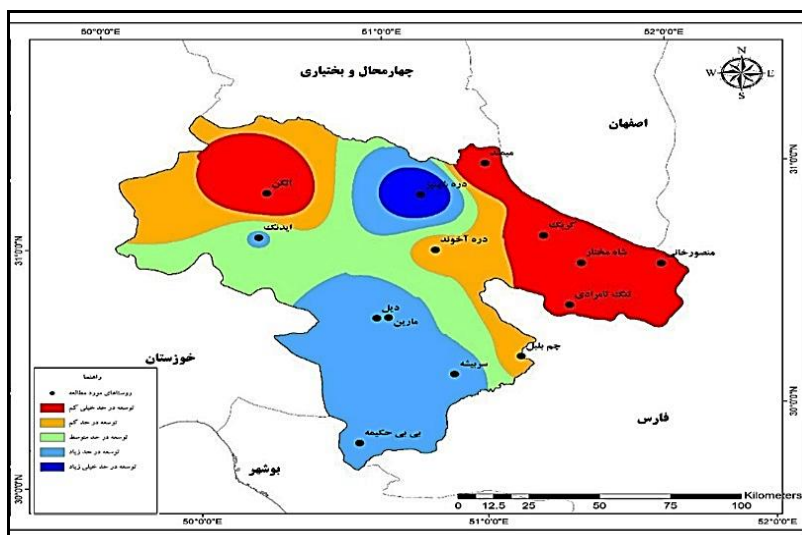
جدول ۵. نتایج مدل مارکوس در زمینه ابعاد و متغیر توسعه بوم‌گردی مبتنی بر کارآفرینی روستایی

روستا	مجموع		اقتصادی		اجتماعی و فرهنگی		زیست‌محیطی		نهادهی و مدیریتی		زیرساختی و فنی		فردی و روان‌شناختی	
	رتبه	F(K)	رتبه	F(K)	رتبه	F(K)	رتبه	F(K)	رتبه	F(K)	رتبه	F(K)	رتبه	F(K)
الگن	۱۳	-۰/۴۸	۱۲	-۰/۵۲	۱۳	-۰/۵۰	۱۳	-۰/۴۷	۱۴	-۰/۴۸	۱۳	-۰/۴۹	۱۳	-۰/۴۸
ایدنک	۵	-۰/۶۶	۴	-۰/۷۹	۲	-۰/۷۰	۲	-۰/۷۴	۴	-۰/۷۴	۸	-۰/۵۴	۵	-۰/۶۸
بی‌حکیمه	۴	-۰/۶۹	۳	-۰/۸۲	۵	-۰/۶۴	۷	-۰/۶۹	۷	-۰/۶۷	۴	-۰/۶۱	۵	-۰/۶۶
تنگ نمرلی	۱۲	-۰/۵۰	۱۴	-۰/۲۳	۸	-۰/۵۷	۱۳	-۰/۴۸	۱۳	-۰/۵۲	۱۰	-۰/۵۳	۸	-۰/۷۱
چم بلب	۷	-۰/۶۰	۷	-۰/۶۷	۹	-۰/۵۵	۹	-۰/۷۰	۶	-۰/۵۸	۶	-۰/۵۶	۷	-۰/۶۳
دره آخوند	۸	-۰/۶۰	۱۱	-۰/۵۶	۷	-۰/۵۷	۹	-۰/۶۱	۹	-۰/۵۴	۹	-۰/۶۵	۲	-۰/۸۱
دره شهینز	۱	-۰/۸۷	۱	-۰/۹۳	۱	-۰/۸۵	۱	-۰/۸۳	۱	-۰/۸۵	۱	-۰/۸۷	۱	-۰/۸۵
دیل	۲	-۰/۷۳	۲	-۰/۸۳	۴	-۰/۶۹	۴	-۰/۷۹	۲	-۰/۷۴	۲	-۰/۶۵	۳	-۰/۷۱
سربیشه	۳	-۰/۷۰	۵	-۰/۷۹	۳	-۰/۶۹	۳	-۰/۷۶	۳	-۰/۷۲	۳	-۰/۶۳	۴	-۰/۶۶
شاه مختار	۱۰	-۰/۵۴	۸	-۰/۶۵	۱۱	-۰/۵۴	۱۱	-۰/۵۳	۱۱	-۰/۵۳	۱۲	-۰/۴۷	۱۲	-۰/۵۳
کریک	۱۱	-۰/۵۳	۱۰	-۰/۶۰	۱۲	-۰/۵۲	۱۰	-۰/۶۰	۱۰	-۰/۵۰	۱۱	-۰/۴۸	۱۱	-۰/۵۴
مارین	۶	-۰/۶۵	۶	-۰/۷۰	۶	-۰/۶۳	۶	-۰/۷۴	۵	-۰/۶۴	۵	-۰/۶۰	۶	-۰/۶۶
منورخلی	۹	-۰/۵۶	۹	-۰/۶۳	۹	-۰/۵۴	۸	-۰/۶۴	۸	-۰/۵۷	۷	-۰/۵۱	۹	-۰/۵۳
میمند	۱۴	-۰/۴۶	۱۳	-۰/۵۱	۱۴	-۰/۴۵	۱۴	-۰/۵۱	۱۲	-۰/۴۴	۱۴	-۰/۴۳	۱۴	-۰/۴۴

(منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۳)

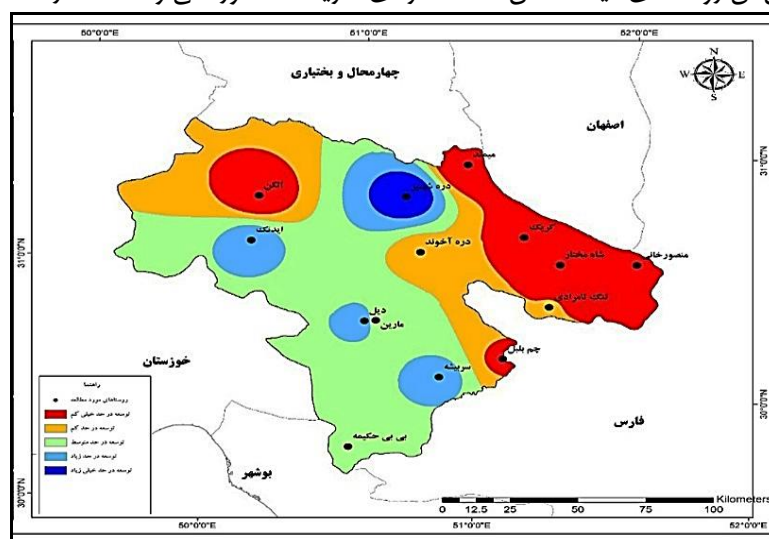
نتایج مدل تصمیم‌گیری چندمعیاره مارکوس نشان می‌دهد که روستای دره شهینز در تمامی ابعاد توسعه بوم‌گردی مبتنی بر کارآفرینی روستایی (اقتصادی، اجتماعی - فرهنگی، زیست‌محیطی، زیرساختی-فنی و فردی-روان‌شناختی) توسعه‌یافته‌ترین روستا است، درحالی‌که روستای میمند در بیشتر ابعاد، تنگ تامرادی در بعد اقتصادی و الگن در بعد زیست‌محیطی کمترین توسعه را دارند. این نتایج اهمیت تمرکز قابلیت‌ها در دره شهینز و توجه به نقاط ضعف دیگر روستاها برای دستیابی به توسعه متوازن را نشان می‌دهد. برای طبقه‌بندی داده‌ها در ابعاد مختلف، «روش بهینه‌سازی جنکس^۱» در حوزه سیستم‌های اطلاعات جغرافیایی استفاده شد که مرز طبقات را بر اساس توزیع نرمال داده‌ها تعیین می‌کند.

1. Natural Breaks (Jenks Optimization Method)

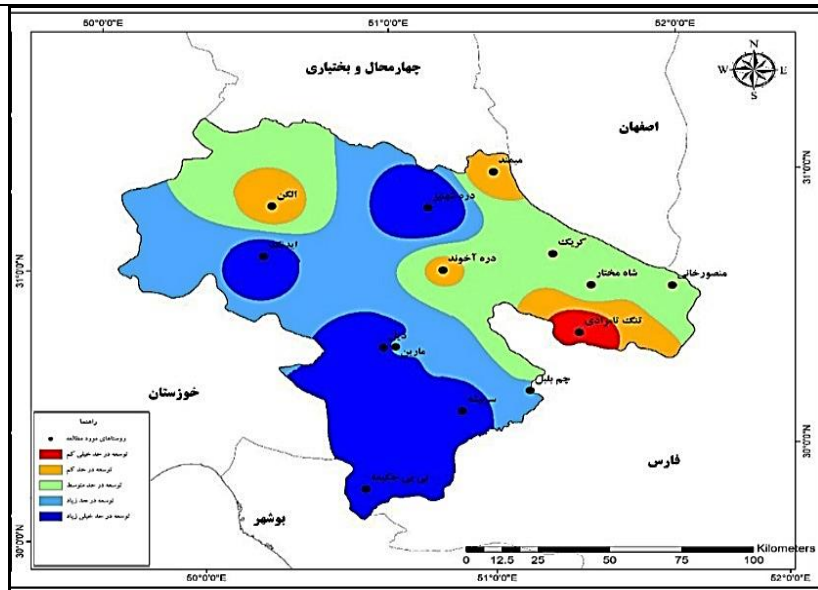
شکل ۳. طبقه‌بندی مدل مارکوس در زمینه توسعه بوم‌گردی مبتنی بر کارآفرینی روستایی
(منبع: یافته‌های پژوهش، ترسیم از نگارندگان بر اساس نقشه پایه استناداری، ۱۴۰۲)

در زمینه همه ابعاد و شاخص‌های توسعه بوم‌گردی مبتنی بر کارآفرینی، توسعه یافته‌ترین روستا، روستای دره شهینیز و کم توسعه یافته‌ترین آن روستاهای میمند، الگن، تنگ تامرادی، کریک، منصورخانی و شاه مختار است (شکل ۳).

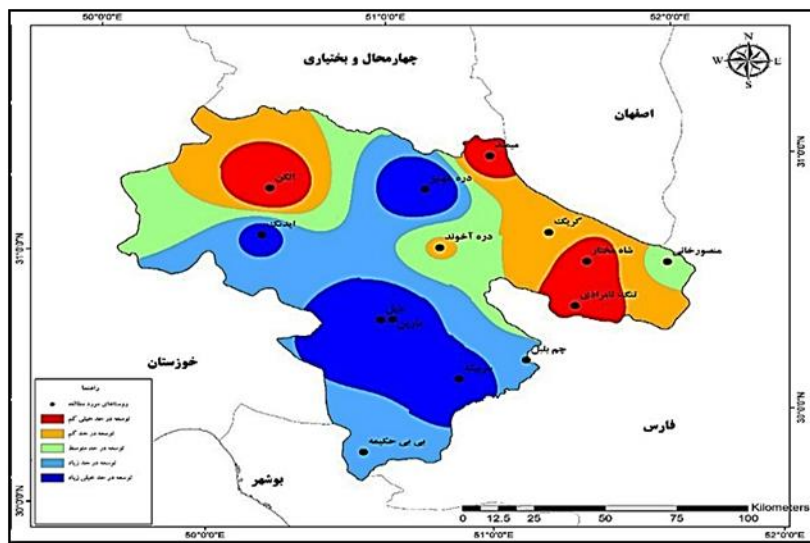
شکل ۴. طبقه‌بندی مدل مارکوس در زمینه بعد اجتماعی و فرهنگی متغیر توسعه بوم‌گردی مبتنی بر کارآفرینی روستایی
(منبع: یافته‌های پژوهش، ترسیم از نگارندگان بر اساس نقشه پایه استناداری، ۱۴۰۲)

در بعد اجتماعی و فرهنگی، متغیر توسعه بوم‌گردی مبتنی بر کارآفرینی، توسعه یافته‌ترین روستا، روستای دره شهینیز و کم توسعه یافته‌ترین آن روستاهای میمند، منصورخانی، تنگ تامرادی، کریک و شاه مختار است (شکل ۴).

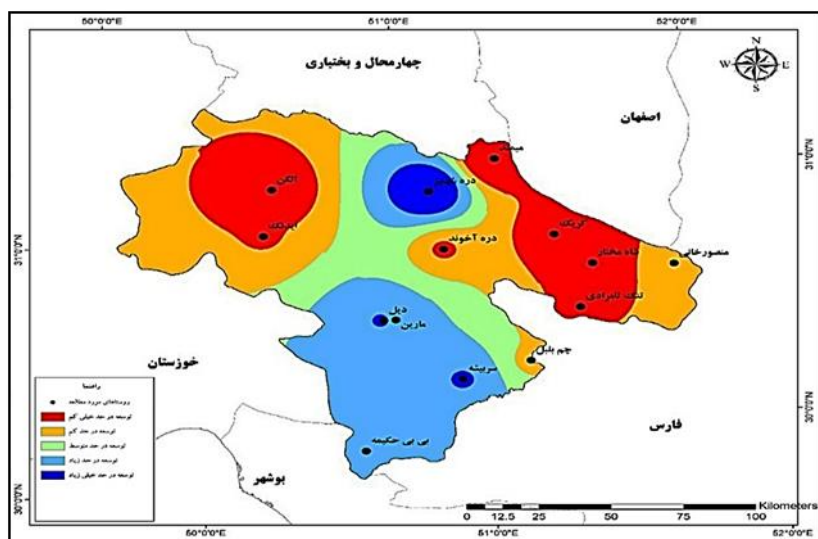
شکل ۵. طبقه‌بندی مدل مارکوس در زمینه بعد اقتصادی متغیر توسعه بوم‌گردی مبتنی بر کارآفرینی روستایی (منبع: یافته‌های پژوهش، ترسیم از نگارندگان بر اساس نقشه پایه استاندارد، ۱۴۰۲)

در بعد اقتصادی متغیر توسعه بوم‌گردی مبتنی بر کارآفرینی، توسعه یافته‌ترین روستا، روستاهای دره شهینز، دیل، مارین، سربیشه، بی‌بی حکیمه و ایدنک و کم توسعه یافته‌ترین آن روستای تنگ تامرادی است (شکل ۵).

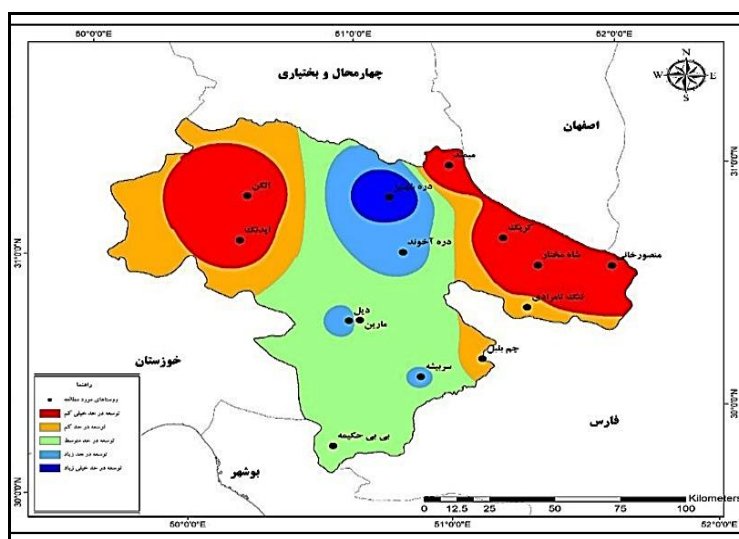
شکل ۶. طبقه‌بندی مدل مارکوس در زمینه بعد زیست‌محیطی متغیر توسعه بوم‌گردی مبتنی بر کارآفرینی روستایی (منبع: یافته‌های پژوهش، ترسیم از نگارندگان بر اساس نقشه پایه استاندارد، ۱۴۰۲)

در بعد زیست‌محیطی متغیر توسعه بوم‌گردی مبتنی بر کارآفرینی، توسعه یافته‌ترین روستا، روستاهای دره شهینز، دیل، مارین، سربیشه و ایدنک و کم توسعه یافته‌ترین آن روستاهای میمند، الگن، تنگ تامرادی و شاه مختار است (شکل ۶).

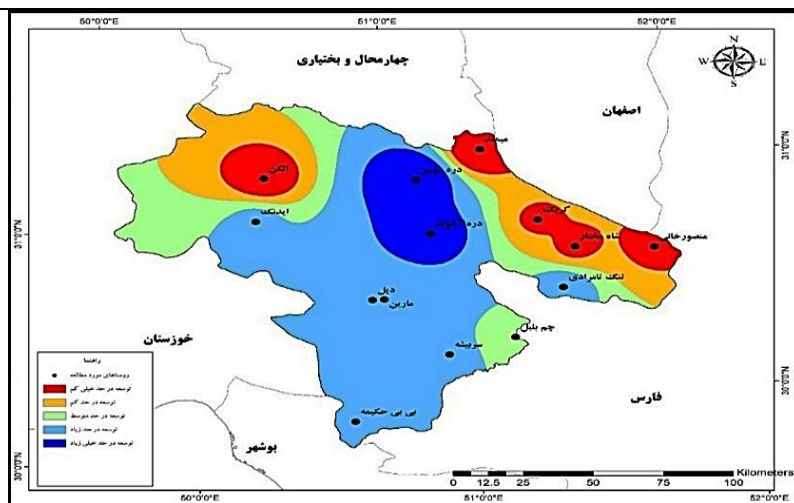
شکل ۷. طبقه‌بندی مدل مارکوس در زمینه بعد فردی و روان‌شناختی متغیر توسعه بوم‌گردی مبتنی بر کارآفرینی روستایی (منبع: یافته‌های پژوهش، ترسیم از نگارندگان بر اساس نقشه پایه استانداری، ۱۴۰۲)

در بعد نهادی و مدیریتی متغیر توسعه بوم‌گردی مبتنی بر کارآفرینی، توسعه یافته‌ترین روستا، روستاهای دره شهینیز، دیل، سریشه و کم توسعه یافته‌ترین آن روستاهای میمند، الگن، ایدنک، تنگ تامرادی، کریک و شاه مختار است (شکل ۷).

شکل ۸. طبقه‌بندی مدل مارکوس در زمینه بعد فردی و روان‌شناختی متغیر توسعه بوم‌گردی مبتنی بر کارآفرینی روستایی (منبع: یافته‌های پژوهش، ترسیم از نگارندگان بر اساس نقشه پایه استانداری، ۱۴۰۲)

در بعد زیرساختی و فنی متغیر توسعه بوم‌گردی مبتنی بر کارآفرینی، توسعه یافته‌ترین روستا، روستای دره شهینیز و کم توسعه یافته‌ترین آن روستاهای میمند، الگن، ایدنک، تنگ تامرادی، کریک، منصورخانی و شاه مختار است (شکل ۸).

شکل ۹. طبقه‌بندی مدل مارکوس در زمینه بعد فردی و روان‌شناختی متغیر توسعه بوم‌گردی مبتنی بر کارآفرینی روستایی (منبع: یافته‌های پژوهش، ترسیم از نگارندگان بر اساس نقشه پایه استانداری، ۱۴۰۲)

در بعد فردی و روان‌شناختی متغیر توسعه بوم‌گردی مبتنی بر کارآفرینی، توسعه یافته‌ترین روستا، روستاهای دره شهینز و دره‌آخوند است و کم توسعه یافته‌ترین آن روستاهای میمند، الگن، کریک، منصورخانی و شاه مختار است (شکل ۹). بوم‌گردی با رویکرد کارآفرینی، به منزله راهبردی نوین در توسعه پایدار روستایی، تلاقی مؤثری میان حفاظت محیط‌زیست و خلق فرصت‌های اقتصادی ایجاد می‌کند؛ در واقع با تکیه بر ظرفیت‌های بومی و مشارکت فعال جامعه محلی، زمینه‌ساز تنوع‌بخشی به اقتصاد روستا، ماندگاری جمعیت و بهره‌برداری خردمندانانه از منابع طبیعی می‌شود. در این چارچوب، بوم‌گردی از لحاظ تئوری، نه تنها به مثابه ابزاری برای درآمدزایی، بلکه به عنوان سازوکاری برای تقویت هویت فرهنگی و انسجام اجتماعی در سکونتگاه‌های روستایی به‌ویژه در استان کهگیلویه و بویراحمد عمل می‌کند؛ استانی که به واسطه ویژگی‌های اکولوژیکی و غنای فرهنگی، مستعد پیاده‌سازی الگوهای کارآفرین محور در حوزه بوم‌گردی و گردشگری پایدار است؛ اما در عمل، نتایج پژوهش حاضر نشان داد توسعه بوم‌گردی مبتنی بر کارآفرینی روستایی در منطقه مورد مطالعه با چالش‌های ساختاری جدی روبروست. میانگین پایین تمام ابعاد (زیر ۳ از ۵) گویای ضعف سیستمیک در حمایت‌های مالی، نهادی، زیرساختی و آموزشی است. دو چالش عمده در مسیر توسعه پایدار مناطق روستایی نمایان است که نیازمند توجه فوری و برنامه‌ریزی یکپارچه است: نخست، شکاف عمیق میان پتانسیل‌های محیطی و واقعیت‌های موجود در برنامه‌ریزی و توسعه آن، مانع شکوفایی اقتصادی شده است. به طوری که از یک سو، جذابیت‌های طبیعی و فرهنگی این مناطق امتیاز چشمگیر ۱۳/۳ از دید جامعه محلی را کسب کرده که نشان‌دهنده ظرفیت بالای گردشگری و بهره‌برداری اقتصادی است. با این حال، نبود حمایت نهادهای دولتی (با امتیاز ناامیدکننده ۲/۶۸) و ضعف شدید زیرساخت‌ها (۲/۶۲) مانند راه‌های دسترسی، اتصال به اینترنت و امکانات اولیه، این پتانسیل را به حاشیه رانده است. افزون بر این، جامعه محلی با وجود تمایل نسبی به مشارکت (میانگین ۳/۰۷)، در دام یک چرخه معیوب گرفتار شده است: فقدان آموزش‌های تخصصی و مهارت‌های نوین همراه با محدودیت دسترسی به منابع مالی (میانگین ۲/۶۲)، مانع خروج آن‌ها از وضعیت معیشتی سنتی و ورود به فعالیت‌ها و کسب‌وکارهای نوین اقتصادی پایدار می‌شود. این چرخه، توانایی تبدیل ایده‌ها به پروژه‌های عملیاتی را تحلیل برده و ناامیدی فزاینده ایجاد می‌کند. دوم، ناهمگونی شدید در توسعه روستاها، شکافی عمیق میان سکونتگاه‌ها پدید آورده است. روستای دره شهینز نمونه‌ای موفق است که با ترکیب سه عامل کلیدی - مزیت جغرافیایی (نزدیکی به مرکز استان)، زیرساخت‌های ارتباطی نسبتاً مناسب (امتیاز ۴/۰۹) و مدیریت مشارکتی با همکاری نهادهای محلی (میانگین ۳/۷۲ در شاخص نهادی-مدیریتی) -

نشان داده چگونه هماهنگی بین طبیعت، سرمایه‌گذاری دولتی و مشارکت مردمی می‌تواند به توسعه بینجامد؛ اما در سوی دیگر، روستاهایی مانند میمند با میانگین ۱/۹۱ تا ۲/۰۳، به دلیل انزوای جغرافیایی، نبود نهادهای حامی محلی و ضعف شبکه‌سازی با مراکز اقتصادی، در محرومیتی چندبعدی فرورفته‌اند. این نابرابری نه تنها بی‌عدالتی فضایی را تشدید، بلکه پیامدهایی چون مهاجرت گسترده جوانان و تخریب محیط‌زیست به دلیل بی‌توجهی به معیشت جایگزین را در پی دارد. در مجموع، این وضعیت نشان می‌دهد که تحقق توسعه متوازن روستایی مستلزم برنامه‌ریزی مبتنی بر عدالت فضایی، تقویت نهادهای محلی و سرمایه‌گذاری هدفمند در آموزش و زیرساخت‌ها است تا حلقه‌های معیوب کنونی به فرصت‌های پایدار تبدیل شوند.

در تبیین توسعه‌یافتگی روستاهای موفق (دره شهینز، دیل، سربیشه، بی‌بی‌حکیمه، ایدنک و مارین) در مقابل عدم توسعه‌یافتگی (روستای میمند) می‌توان گفت توسعه پایدار روستایی همواره کلیدی‌ترین مؤلفه پیشرفت مناطق محروم است. در این میان، برخی روستاها با بهره‌گیری از پتانسیل‌های طبیعی، حمایت نهادی و مشارکت جامعه محلی به الگوهای موفق تبدیل شده‌اند، درحالی‌که برخی دیگر همچون روستای میمند در چرخه محرومیت گرفتار مانده‌اند. دسترسی جغرافیایی و اداری نخستین عامل پیشران توسعه است. برای نمونه، دره شهینز با فاصله ۱۰ کیلومتری از شهر مارگون یا روستای ایدنک در مسیر جاده‌های اصلی، به دلیل نزدیکی به مراکز شهری، جذب گردشگر و دسترسی به خدمات دولتی را تسهیل کرده‌اند. ارتقای جایگاه اداری نیز نقش بسزایی دارد؛ تبدیل بخش مارگون به شهرستان در سال ۱۳۹۸ موجب تزریق منابع مالی به زیرساخت‌هایی مانند پارکینگ، اقامتگاه‌های بوم‌گردی و درمانگاه شد. از سوی دیگر، جذابیت‌های طبیعی و فرهنگی پایه اصلی جذب گردشگران است. آبشارهای خروشان، جنگل‌های سرسبز، چشمه‌های گوگردی و تنوع کشاورزی در کنار میراث فرهنگی مانند صنایع‌دستی، پوشش محلی و جشنواره‌هایی چون برداشت انار در دیل، این روستاها را به مقاصد گردشگری تبدیل کرده است. همچنین، تنوع اکوتوریسم همچون کشت برنج سنتی در ایدنک یا غارهای طبیعی در بی‌بی‌حکیمه، فرصت‌های اقتصادی متنوعی از فروش محصولات محلی تا برگزاری تورهای طبیعت‌گردی خلق کرده است. حمایت نهادی و مشارکت محلی نیز حلقه تکمیل‌کننده این موفقیت‌هاست. در روستایی مانند سربیشه با ۷۷۰ هنرمند صنایع‌دستی، همکاری شهرداری، فرمانداری و بخش خصوصی پروژه‌های کارآفرینی را رونق بخشیده است. مشارکت بالای جامعه محلی در مدیریت گردشگری (با میانگین ۳/۷۲ در دره شهینز) و به‌کارگیری ظرفیت‌هایی مانند زنان بافنده در سربیشه، پایداری اقتصادی را تضمین کرده است. افزون بر این، فرصت‌های اقتصادی تکمیلی مانند منابع نفت و گاز در بی‌بی‌حکیمه یا زمینه‌ای کشاورزی حاصلخیز در ایدنک، جذب سرمایه‌گذاری و اشتغال‌زایی را تقویت می‌کنند.

در مقابل، روستای میمند نمونه‌ای از شکاف توسعه است. انزوای جغرافیایی به دلیل فاصله زیاد از مرکز استان و قرارگیری در مرز استان، دسترسی به خدمات دولتی و گردشگران را محدود کرده است. از سوی دیگر، ضعف حمایت‌های نهادی و مالی با میانگین امتیاز ۲/۶۲ برای زیرساخت‌ها و ۲/۶۸ برای حمایت نهادهای دولتی، نشان‌دهنده کمبود سرمایه‌گذاری در جاده‌ها و اقامتگاه‌های استاندارد است. نبود تشکل‌های مردم‌نهاد نیز هماهنگی بین کارآفرینان و نهادهای حامی را مختل کرده است. چالش‌های آموزشی و مالی نیز دور باطلی از محرومیت ایجاد کرده است. کمبود آموزش‌های تخصصی در حوزه‌هایی مانند مدیریت پسماند و بازاریابی دیجیتال، همراه با دسترسی محدود به اعتبارات (میانگین ۲/۶۲)، جامعه محلی را در چرخه «فقدان دانش-کمبود سرمایه» نگه داشته است. شکاف بین پتانسیل‌های محیطی (با امتیاز ۱۳/۳ از ۲۰) و واقعیت موجود در روستاهایی مانند میمند، ناشی از نبود هماهنگی بین منابع طبیعی و

حمایت‌های نهادی است. از طرفی، ناهمگونی فضایی در توزیع منابع، شکاف اقتصادی-اجتماعی را تشدید کرده است؛ تمرکز سرمایه‌گذاری‌ها در روستاهای نزدیک به مراکز شهری مانند دره شهینز در مقابل محرومیت مناطق دورافتاده، الگویی ناعادلانه را رقم زده است.

در مقایسه با سایر پژوهش‌های حوزه بوم‌گردی با رویکرد کارآفرینی و توسعه پایدار روستایی، یافته‌های این پژوهش با تأکید بر نابرابری‌های توسعه فضایی، ظرفیت‌های بومی، مشارکت جامعه محلی و اهمیت زیرساخت‌ها و حمایت نهادی با تحقیقات طیب نیا و همکاران (۱۴۰۳)، عزیزی و همکاران (۱۴۰۳)، وحیدی راد و همکاران (۱۴۰۳) و بام زر و همکاران (۱۴۰۳) همسو است. همچنین، چرخه معیوب کمبود آموزش و منابع مالی که مانع توسعه کارآفرینی است، در این پژوهش نیز به‌خوبی مشاهده شده است.

با عنایت به یافته‌های پژوهش و به‌منظور برون‌رفت از چالش‌های موجود، راهکارهایی به این شرح پیشنهاد می‌شود: ۱- تحقق عدالت فضایی و توسعه زیرساخت‌ها؛ تمرکز بر مناطق محروم با تقویت راه‌های ارتباطی، اینترنت و اقامتگاه‌های ساده؛ تدوین نقشه توسعه بوم‌گردی برای توزیع عادلانه منابع. ۲- توانمندسازی نهادهای محلی؛ ایجاد دفاتر بوم‌گردی برای تسهیل امور اداری و حمایتی؛ تشکیل شبکه روستاهای بوم‌گردی جهت تبادل تجربیات و افزایش انسجام. ۳- آموزش و مهارت‌افزایی؛ ارائه دوره‌های مهارتی برای جوانان و زنان در حوزه گردشگری؛ بهره‌گیری از تجربه فعالان موفق محلی. ۴- منابع مالی خرد؛ تشکیل صندوق‌های توسعه گردشگری با مدیریت محلی؛ (تعاونی‌ها و صندوق‌های اعتباری بومی). ۵- برندسازی و بازاریابی؛ معرفی برندهای محلی بر اساس ویژگی‌های فرهنگی و طبیعی؛ اجرای کمپین‌های دیجیتال با روایت‌های بومی. ۶- مشوق‌های سرمایه‌گذاری؛ ارائه معافیت‌های مالیاتی و حمایت اولیه برای جذب سرمایه؛ ایجاد مناطق نمونه گردشگری در نقاط دارای پتانسیل. ۷- هم‌افزایی بین‌بخشی؛ هماهنگی نهادهای مختلف برای پرهیز از موازی‌کاری؛ تدوین سند جامع توسعه بوم‌گردی با مشارکت ذی‌نفعان.

در نهایت این که گذار از «بوم‌گردی معیشت محور» به «بوم‌گردی کارآفرینانه» نیازمند تحولی نهادی است که در آن، محیط روستا به‌عنوان «اکوسیستمی زنده» شناخته شود؛ اکوسیستمی که نوآوری و مشارکت فعال جامعه محلی را در قلب خود جای می‌دهد. موفقیت الگوهایی مانند دره شهینز ثابت می‌کند که تلفیق منابع طبیعی، سرمایه‌گذاری دولتی و مشارکت مردمی، کلید دستیابی به توسعه پایدار است. در مقابل، روستاهای محروم تنها با اصلاح ساختارهای حمایتی، توزیع عادلانه منابع و خروج از انزوای جغرافیایی - اجتماعی می‌توانند از حاشیه به متن توسعه کشیده شوند. آینده توسعه روستایی در گرو نگاهی یکپارچه است که محیط‌زیست، اقتصاد و اجتماع را نه به‌عنوان اجزای جداگانه، بلکه به‌مثابه شبکه‌هایی به‌هم‌پیوسته می‌بیند.

حامی مالی

این اثر حامی مالی نداشته است و مستخرج از رساله دکتری است.

سهام نویسندگان

نویسندگان در انجام این پژوهش سهم برابر دارند.

تضاد منافع

نویسندگان اعلام می‌دارند، هیچ تضاد منافی در رابطه با نویسندگی و یا انتشار این مقاله وجود ندارند.

تقدیر و تشکر

نویسندگان این مقاله، از عاملین چاپ مقاله تشکر می‌کند.

منابع

- (۱) ابراهیم پور لنبران، احد؛ زبیری، کرامت اله؛ حاتمی نژاد، حسین و پوراحمد، احمد (۱۳۹۹). الگوریتم پیشنهادی برای تشخیص جایگاه مقصد گردشگری در چرخه حیات. نشریه گردشگری شهری، ۱۷(۱)، ۳۵-۱۷.
<https://doi.org/10.22059/jut.2018.260599.503>
- (۲) ابراهیمی فینی، فاطمه؛ رمزبازی، حجت و کلانتری، خلیل (۱۴۰۰). تحلیل چالش‌ها و نقش سازمان‌های غیردولتی در توسعه بوم‌گردی در مناطق روستایی گردشگری و توسعه، ۱۰(۲)، ۲۰۴-۲۰۱.
<https://doi.org/10.22034/JTD.2020.232105.2039>
- (۳) افراخته، حسن (۱۳۹۹). بایسته‌های ساختاری توسعه در نواحی روستایی ایران. تهران: نشر قومس.
- (۴) افراخته، حسن (۱۴۰۱). نقش نهادها در خلق دانش و نوآوری اقتصادی از منظر پارادایم رابطه‌ای. اقتصاد فضا و توسعه روستایی، ۱۱(۳)، ۱۸-۱.
<https://doi.org/20.1001.1.23222131.1401.11.41.1.8>
- (۵) بامزر، سید علی‌سینا؛ افتخاری، عبدالرضا رکن‌الدین و قربانی، ربیاز (۱۴۰۳). واکاوی موانع برنامه‌ریزی کارآفرینی مقصد گردشگری (مطالعه موردی: روستاهای کهگیلویه و بویراحمد). پژوهش‌های روستایی، ۱۵(۴)، ۸۴-۶۷.
<https://doi.org/10.22059/jrur.2025.378310.1958>
- (۶) جهان‌تیغ، حسنی؛ عنابستانی، علی‌اکبر؛ میرلطفی، محمودرضا و خوارزمی، امیدعلی (۱۴۰۰). تحلیل فضایی شاخص‌های شکل‌گیری روستای خلاق در سکونتگاه‌های روستایی (مطالعه موردی: منطقه سیستان). برنامه‌ریزی فضایی، ۱۱(۱)، ۸۷-۱۱۴.
<https://doi.org/10.22108/spl.2020.123383.1505>
- (۷) زحمت‌کش ممتاز، جواد؛ افراخته، حسن؛ ریاحی، وحید و قدیری معصوم، مجتبی (۱۴۰۲). مدل‌سازی عوامل نهادی مؤثر بر کارآفرینی (مورد مطالعه: ناحیه روستایی نسا در شهرستان کرج). اقتصاد فضا و توسعه روستایی، ۱۲(۴۶)، ۲۰-۱.
<https://doi.org/10.61186/serd.12.46.1>
- (۸) سازمان میراث فرهنگی، صنایع‌دستی و گردشگری استان کهگیلویه و بویراحمد (۱۴۰۲). سالنامه آماری. تهران: اداره فرهنگ و ارشاد اسلامی.
<https://www.mcth.ir/documents/EntryId/79>
- (۹) سجاسی قیداری، حمدالله؛ افتخاری، عبدالرضا رکن‌الدین؛ و مهدوی، داوود (۱۳۹۵). توسعه پایدار کارآفرینی گردشگری با تأکید بر مناطق روستایی. تهران: سمت.
<https://samt.ac.ir/fa/book/651/>
- (۱۰) طیب‌نیا، سید هادی؛ پایدار، ابوذر؛ و پورجوپاری، مرضیه (۱۴۰۵). تحلیل فضایی پیامدهای توسعه اقامتگاه‌های بوم‌گردی بر سکونتگاه‌های روستایی شهرستان کرمان. پژوهش‌های جغرافیایی اقتصادی، ۷(۲۴)، ۲۴-۱۷.
<https://doi.org/10.30470/jegr.2024.2034564.1196>
- (۱۱) عباسی، محمدجواد؛ سجادی، ژیلا؛ عبدالهی، علی و رضویان، محمدتقی. (۱۳۹۹). تبیین عوامل مؤثر بر توسعه کارآفرینی گردشگری روستایی در ایران. فصلنامه مطالعات مدیریت گردشگری، ۱۵(۵۲)، ۲۶-۱.
<https://doi.org/10.22054/tms.2020.46417.2204>
- (۱۲) عزیزی، ثریا؛ افتخاری، عبدالرضا رکن‌الدین؛ پورطاهری، مهدی و صادقی سقدل، حسین (۱۴۰۳). تحلیل فضایی خوشه‌های گردشگری با تأکید بر کسب‌وکارهای کوچک روستایی (مورد مطالعه: منطقه ۹ آمایش سرزمین). مجله علمی آمایش سرزمین، ۱۶(۱)، ۸۶-۶۹.
<https://doi.org/10.22059/jtcp.2023.366513.670412>
- (۱۳) علم‌یگی، امیر؛ بامدی، مجتبی؛ فهام، الهام و بابازاده، الهه (۱۴۰۰). تفکیک سطوح امکان‌گرایی در کارآفرینی صاحبان کسب‌وکار پرورش مرغ بومی در استان سیستان و بلوچستان بر مبنای الگوریتم نایوبیز. نشریه علوم ترویج و آموزش کشاورزی ایران، ۱۷(۲)، ۶۲-۴۷.
https://www.iaej.ir/article_141939.html
- (۱۴) عنابستانی، علی‌اکبر؛ ذوالفقاری، مرتضی و توکلی‌نیا، جمیله (۱۴۰۲). تحلیل اثرگذاری رهیافت روستای هوشمند بر پایداری سکونتگاه‌های پیرانشهری (مطالعه موردی: روستاهای پیرامون کلان‌شهر تهران). اقتصاد فضا و توسعه روستایی، ۱۲(۴۶)، ۳۹-۶۴.
<https://doi.org/10.61186/serd.12.46.1>
- (۱۵) عنابستانی، علی‌اکبر؛ معینی، علیرضا و فعال جلالی، امین. (۱۴۰۰). تحلیل فضایی اشتغال‌زایی و فعالیت اعتبارات کارآفرینی روستایی در استان خراسان رضوی. اقتصاد فضا و توسعه روستایی، ۱۰(۳۵)، ۶۸-۴۳.
<http://serd.khu.ac.ir/article-1-3668-fa.html>
- (۱۶) کرمی، آیت‌اله و علی‌یاری، ندا (۱۴۰۰). شناسایی عوامل مؤثر بر کارآفرینی در نواحی روستایی شهرستان شیراز. اقتصاد فضا و توسعه روستایی، ۱۰(۳۵)، ۲۱۲-۱۹۵.
<https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.23222131.1400.10.35.9.7>

- (۱۷) مرادی، حشمت؛ پورسعید، علیرضا؛ واحدی، مرجان و آرایش، محمدباقر (۱۳۹۹). طراحی مدل توسعه بوم‌گردی روستاهای هدف گردشگری استان کرمانشاه. *گردشگری و توسعه*، ۹(۱)، ۲۵-۴۶.
<https://doi.org/10.22034/jtd.2019.188908.1758>
- (۱۸) مرادی، محمود؛ بهادرانی، بتول؛ ضیایی، محمود و اکبرقلی، فرحناز. (۱۴۰۱). تبیین فضایی خوشه‌های گردشگری با تأکید بر کسب‌وکارهای کوچک روستایی در ناحیه طیس. *مطالعات جغرافیایی مناطق خشک*، ۱۳(۵۰)، ۱۷-۳۹.
<https://doi.org/10.22034/jargs.2023.373969.0>
- (۱۹) مرکز آمار ایران. (۱۴۰۲). *نتایج تفصیلی سرشماری عمومی نفوس و مسکن. معاونت برنامه‌ریزی، دفتر آمار و اطلاعات*.
<https://src.ac.ir/>
- (۲۰) موسوی، میرنجف و حکمت‌نیا، حسن (۱۴۰۰). *کاربرد مدل در جغرافیا با تأکید بر برنامه‌ریزی شهری و ناحیه‌ای*. تهران: علم نوین.
- (۲۱) نوروززاده، احد و وظیفه دمیرچی، قادر (۱۴۰۱). ارائه مدل بوم‌گردی با تأکید بر کارآفرینی و اشتغال پایدار روستایی با رویکرد آمیخته. *مطالعات کارآفرینی و توسعه پایدار کشاورزی*، ۹(۴)، ۱۲۸-۱۰۹. DOI: 10.22069/jead.2022.20500.1630
- (۲۲) وحیدی‌راد، علی‌عسکر؛ مهدوی، داوود؛ نوروزی، اصغر و فیروزنیا، قدیر (۱۴۰۳). تحلیل شاخص‌های بوم‌گردی با تأکید بر رویکرد کارآفرینی روستایی (مورد مطالعه: روستاهای بوم‌گردی استان کهگیلویه و بویراحمد). *روستا و توسعه پایدار فضا*، ۵(۴)، ۱۸۳-۱۵۹.
<https://doi.org/10.22077/vssd.2024.7873.1262>
- 23) Das, M., & Chatterjee, B. (2015). Ecotourism: A panacea or a predicament? *Tourism Management Perspectives*, 14, 3–16. <https://doi.org/10.1016/j.tmp.2015.01.002>
- 24) Demkova, M., Sharma, S., Mishra, P.K., Dahal, D.R., Pachura, A., Herman, G.V., Kostilnikova, K., Kolesárová, J. & Matlovicova, K. (2022). Potential for sustainable development of rural communities by community-based ecotourism. *GeoJournal of Tourism and Geosites*, 43(3), 964–975. <https://doi.org/10.30892/gtg.43316-910>
- 25) Hajilo, M., Ghadiri Masoom, M., Motiee Langroudi, S. H., Faraji Sabokbar, H., & Pennington-Gray, L. (2017). Spatial analysis of the distribution of small businesses in the eastern villages of Gilan Province with emphasis on the tourism sector in mountainous regions. *Sustainability*, 9(12), 2238. <https://doi.org/10.3390/su9122238>
- 26) Harbiankova, A., & Gertsberg, L. (2022). Information model for sustainable rural development. *Energies*, 15(11), 1–15. <https://doi.org/10.3390/en15114009>
- 27) Khalili, S., Moridsadat, P., & Soltaninejad, H. (2020). Toward sustainable rural ecotourism evolution. *Geography, Environment, Sustainability*, 13(3), 39–48. <https://doi.org/10.24057/2071-9388-2019-133>
- 28) Kline, C., Hoa, H., Aldeman, D., W.Keleckley, j., & Gray, s. (2014). A spatial analysis of tourism and entrepreneurship. *Tourism Planning & Development*, 11(3), 305–316. <https://doi.org/10.1080/21568316.2014.890127>
- 29) Thompson, B. S. (2022). Ecotourism anywhere? *Tourism Management*, 92, 104568. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2022.104568>
- 30) Vergara Romero, A., Durán-Román, J.L., JIMBER-DEL RIO, J.A. & Collado-González J. C. (2025). Business management of sustainable destinations. *Humanities & Social Sciences Communications*, 12, 817. <https://doi.org/10.1057/s41599-025-05149-4>
- 31) World Tourism Organization. (2019). *Ecotourism and protected areas*. <http://sdt.unwto.org/en/content/ecotourism-and-protected-areas>